

Оксана ФУРМАН, Анатолій А. ФУРМАН, Ярослав ДИКИЙ

ВЧИНОК І ПОДІЯ ЯК СОЦІЕМНА ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТОСТІ

Oksana FURMAN, Anatolii A. FURMAN, Yaroslav DYKYI

ACT AND EVENT AS A SOCIEMIC ORGANIZATION OF THE PERSONALITY'S LIFE PATH

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.02.143>

УДК: 159.923.2 : 303.01

“Вчинок є природною, безпосередньою формою комунікації (вкорінення в соціум), в той час як художня, наукова та інші форми діяльності являють собою опосередковані модифікації такого вкорінення. У цьому розумінні вчинок є акт самоствердження особистості на основі утворення спільності з іншими індивідами”.
(В.А. Роменець [37, с. 395])

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Особистість як соціалізований та окультурений суб'єкт найвиразніше виявляє себе у вчинку, здійснення якого завжди є значуща *соціальна подія*, на її життєвому шляху, в якій тісно переплітаються різні переживання, наміри, когніції, мотиви, цілі, схеми та засоби діяльності. Соціальні події бувають буденні, професійні, трагічні, щоденні, травмувальні, позитивні, драматичні, ділові, громадянські, святкові, інтимно-особистісні. Буття-подія – це вчинковий процес, котрий скеровується і переживається особою як автором та учасником суспільного життя, який несе певну відповідальність за її наслідки, результати, моральний зміст.

Основною формою вияву та існування ко-вітальних подій у соціології є *соціема* як відкрита множинність і розрізнявальна одиниця соціальної дійсності [45]. Кожна соціальна подія розгортається і триває у часопросторі, а тому містить оцінку часу, яка вказує, коли вона стається і на місце, де вона відбувається. У межах теорії відносності уся сукупність того місця і того часу, в рамках яких може здійснюватися подія, утворює часопростір подієвої реальності. Віддаленість подій одна від одної характеризується просторово-часовим інтервалом. Водночас як місце й час події залежить від системи відліку спостерігача, просторово-часовий інтервал є величиною незмінною, однаковою для всіх систем відліку. Крім того, інтервал події – це взаємодія між об'єктами, яка змінює його властивості чи утворює новий

об'єкт, або знищує існуючий. Звідси – важлива роль соціального зв'язку подій у суспільному повсякденні, до яких задіяний більшою чи меншою мірою кожний громадянин.

Соціема як базова форма існування соціальної події завжди відображає своєрідне поєднання зовнішніх та внутрішніх умов, об'єктивних факторів і суб'єктивних чинників, що зумовлюють у взаємодоповненні певну форму психосоціальної активності особистості – поведінку, діяльність, спілкування, вчинення (А.В. Фурман, С.К. Шандрук). Зрозуміло, що позитивна *соціальна подія-вчинок* охоплює як ситуацію, мотивацію, так і дію та післядію, дає змогу людині отримати бажані свободу і незалежність у вітакультурному просторі-часі. “Віта”, як відомо, це – життя, а культура – спектральний ланцюг символізованих світоглядних уявлень, цінностей, вірувань, очікувань, установок, норм, котрі об'єднані у єдине ціле – світобачення особистості.

Стан наукової розробки теми. Проблема соціальних подій в історії етносів і народів, а також життєвого шляху особистості у подієвому перебігу суспільного повсякдення, здавна цікавила філософів, психологів, соціологів, етнографів. Так, ще в Древній Греції філософ Платон подає широку подієву картину життя міста-мегаполісу в трактаті “Держава”. У XIX столітті О.Конт, уперше розробляючи соціологію як науку про суспільство, розмежовує та вивчає принципи і закономірності соціальної статистики та соціальної динаміки, а Г. Спенсер обґрунтовує подієву панораму розвитку суспільства як живого соціального організму.

Особливо плідним у віднаходженні способів розв'язання низки спільножиттєвих (ковітальних, суспільних, комунікативно-подієвих) проблем було XX ст. Зокрема, Е. Гусерль на початку століття у рамках феноменологічної парадигми аргументував філософську *концепцію життєвого шляху особи*, яку пізніше істотно збагачують С.Л. Рубінштейн, В.А. Ромеєць, М. Бахтін, Ш. Бюлер, Е. Еріксон, Г. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, Л. Сохань, О. Кронік, Т. Титаренко та ін. У підсумку на сьогодні найбільш змістово ємним та мислеінструментально евристичним поняттям філософсько-психологічного дискурсу, що пов'язане із соціальною подієвістю, є категорійне поняття “*життєвий шлях особистості*”. Життєвий шлях поєднує в собі такі поняттєві конструкції, як життєвий цикл індивіда, час життя, онтогенез, життя як великий учинок.

Різні рівні психосоціального розвитку особи синтезуються в межах однієї конкретної людської біографії. Закономірності світобудови особистості протягом проходження нею життєвого шляху можуть бути досягнуті, якщо розглядати складний взаємовплив вікових, історико-культурних, ковітальних та індивідуально-психологічних чинників її розвитку.

Життєвий шлях окремої людини як траєкторія окремого індивідуального прожиття має, проте, ковітальний характер. Він окреслює і внесок кожної особи в цінності та ідеали етносу чи нації, що їх створює покоління. Буває, що життєвий шлях видатної людини впливає на цілу добу, визначаючи світогляд великого історичного періоду, хоча це вочевиднюється тільки із плином часу. В цьому аналітичному розрізі цікавою є методологічна розробка концептного поля *соціема як новаційного епістемного утворення загальної соціологічної теорії*, що схарактеризовує версії та варіанти ідеального змістовлення безкрайого горизонту соціальних подій як специфічних монад наявності соціального чи ковітального у персональній присутності людей у світі собі подібних (А.В. Фурман, С.К. Шандрук, 2013 [45]).

Вищезазначене зумовило вибір теми цього дослідження, що уможливило глибоке розуміння соціальної подієвості як атрибутивної характеристики людського життя і як важливого каналу розвитку і психокультурного збагачення українського соціуму.

Мета системного міждисциплінарного **пошуку**: обґрунтування соціального зв'язку подій у вчинково-ковітальному форматі життєвого шляху особистості та в умовах її протистояння буденним соціальним труднощам.

Завдання дослідження:

а) теоретично висвітлити соціально-подієве спричинення життєвого шляху особи у просторово-часовому вимірі її повсякдення;

б) схарактеризувати соціему як науковий концепт і як форму свідомісного існування соціальної події ти смислово упрозорити соціємний зв'язок подій у вчинково-ковітальному аспекті життєактивності особистості.

Об'єктом вивчення є принципи, форми, методи і засоби психосоціального пізнання і конструювання суспільного (ковітального) життя особи як наступності соціальних ситуацій, учинків і подій.

Предмет дослідження становить соціема як розрізнявальна одиниця соціальної події у вітакультурному часопросторі вчинково насиченого життєвого шляху особистості.

Гіпотеза дослідження містить два твердження, що вимагають перевірки:

1) у раціогуманістичній системі наукового пізнання соціальна подія, як і безперервна ковітальна подієвість людського життя загалом, може бути адекватно пояснена та описана з допомогою *свідомісного концепту соцієми*, що характеризує ідеальну картину узмістовлення конкретної соціальної події як специфічної одиниці екзистенційної наявності соціального;

2) у сфері суспільного життя визначальну роль для сталого поступального психокультурного розвитку особистості має *соціємний зв'язок подій* від народження до зрілості, що спричинює вчинково-подієву траєкторію її актуального життєвого шляху.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше соцієма проаналізована як: а) форма вияву та існування соціальної події у просторово-часовому спричиненні життєвого шляху людини, б) розрізнявальна одиниця події, котра характеризується соцієматичними зв'язками з іншими вчинками-подіями професійної діяльності соціального працівника, в) метод пізнання соціальної дійсності у взаємодоповненні відкритих локальних множинностей, у тому числі й у системі ділової комунікативної взаємодії “соціальний працівник – клієнт”.

Виклад основного матеріалу дослідження

1. ЖИТТЄВИЙ СВІТ ОСОБИСТОСТІ У ФЕНОМЕНАЛЬНО-ПОДІЄВОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Життєвий світ особистості зрілої людини – це її соціальна характеристика як члена окремих груп, організацій, великих спільнот, це також ступінь її психокультурного розвитку як індивідуальності, це, з іншого боку, ще й ментальне, когнітивне та психодуховне оприявлення реального часопростору життя конкретної людини. В осіб різних віку, статі, соціального статусу і професійної приналежності життєвий світ відмінний як за психосоціальним узмістовленням і досвідом як інтеріоризованими надбаннями людства, так і за внутрішньою організованістю, вирізняючись своєрідністю, структурністю, змінюваністю, відкритістю до зовнішніх впливів. Природно, що різними є когнітивно репрезентований і психічно перероблений реальний світ життя окремої особи. В різних людей життєвий світ відрізняється

неоднаковою мірою своєрідності, внутрішньої узгодженості, змінюваності. Різною може бути й міра центрації, яка визначається здатністю людини гнучко змінювати власну думку чи переконання з приводу певної життєвої проблеми, соціальної ситуації чи події. Життєві світи різних людей відмінні також масштабами задумів, сподівань, дій, широтою інтересів, напруженістю зусиль, ціннісними орієнтаціями, вчинками.

Життя особистості – це безперервна подієвість, плинність соціальних подій, у яких вона має свідомо і цілеспрямовано самовизначатися. Передусім, створюючи власний засвіт, у якому вона реально живе, *конструювати соціальний світ власного буття*. Вона не лише адаптується, пристосовується до навколишнього середовища, спочатку виділяючи, виокремлюючи себе із оточення, щоб пізніше вже інакше, вибірково пов'язати себе з ним, а й творить власне довкілля, причому як соціальне, так і психодуховне. Зовнішні фактори детермінації життєдіяльності особистості заломлюються через внутрішню своєрідну структуру, набутий досвід, індивідуальні відмінності, актуальні прагнення, внутрішні вчинки [1; 5; 10; 12; 31].

Процес активного пристосування до навколишнього світу в онтогенезі особистості та водночас зміни довкілля її проживання, пристосування його до себе і до власних потреб здійснюється у безпосередній взаємодії, соціально, ковітально, діалогічно. Виявлення можливостей гармонізації особистісного розвитку, яке зосереджувалось би лише на зовнішніх обставинах життя, або вивчало б людину поза світом, виявиться однобоким і в підсумку – помилковим. Лише постійне зіставлення внутрішнього і зовнішнього, себе та інших, реального й ілюзорного у контексті плину соціальних подій є передумовою розробки дієвих проєктів життєреалізування людини як суб'єкта і як особистості.

Особистість створює свій життєвий світ, проживаючи кожну ковітальну ситуацію і структуруючи зовнішню дійсність відповідно до власної, внутрішньої, психодуховної. Цей світ – це певна цілісна самоорганізація психічного життя, причому як усвідомлюваного, так і неусвідомлюваного, що виявляється у повсякденних поведінці, спілкуванні, діяльності, вчинках. Отож архітектоніка життєвого світу є своєрідним опосередкуванням та оприявленням структури особистості.

Життєвий світ особи здебільшого збіднює зовнішню дійсність, хоча інколи може збагачу-

вати її. І це природно, адже далеко не все у довкіллі однаковою мірою цікавить людину, не все відповідає цілям її провідної діяльності, інтенціям і домаганням. Натомість окультурення оточення, привнесення в нього свого індивідуального змісту, можливе лише на рівні особистісної самоактуалізації із її соціально значущими вчинками.

Загалом соціальна подієвість спричиняє взаємозаломлення внутрішнього і зовнішнього фільтрів у розвитку особистості. Так, стосунки близьких і чужих, друзів і ворогів, матеріальні обмеження і моральні стимули істотно впливають на процес становлення її світогляду. Причому треба зважати на те, що в життєвому світі особи співіснують не реальні фізичні об'єкти в їх взаємодії, а їхні суб'єктивні образи-проекції, персональні інтерпретації. Впродовж онтогенезу, особливо після переживання певних кризових етапів розвитку, ці світоглядні інтерпретації видозмінюються, іноді кардинально і різко, частіше еволюційно й суб'єктивно малопомітно (див. [9; 13; 15; 29; 37; 44]).

Очевидно, що описувати життєвий світ особистості механістично, спираючись на закони лінійного детермінізму легко, але помилково, адже така модель примітивізує досліджувану психосоціальну дійсність. І це зрозуміло чому: механічна причинність не може бути застосовна до такого спонтанного чинника людського ества, як *психіка*. Психічна причинність є джерельністю суб'єктивною, точніше – психодуховною, і лише в ідеальному своєму свідомісному наповненні вона набуває структурного характеру, веде до феноменальної багатоманітності. І цей зміст стає носієм периферійного моменту в плінні психічної причинності [21, с. 432-433].

У той час, коли традиційна гуманітаристика приділяє основну увагу усталеності, порядку, однорідності та рівновазі, головна роль у реальному соціальному довкіллі належить якраз несталості, невірноважності, спонтанності, синергійності. Перехід від збалансованих умов до нерівноважних і швидкоплинних є переходом від повторюваного і загального до унікального, самобутнього, неповторного.

Механістичний детермінізм спотворює подієву феноменологію психосоціального розвитку особистості, тому що керується примітивною двофакторною схемою аналізу психіки: а) зовнішні впливи і б) відрегулювання, що виникають у відповідь, тобто схемою “стимул – реакція”. Цей постулат безпосеред-

ності, що його вперше сформулював Д.М. Узнадзе, притаманний саме класичному бігевіоризму, в руслі якого протягом багатьох десятиліть розвивалася вітчизняна психологічна наука. Якщо ж прийняти цей постулат як пізнавальний канон, то незрозумілою стає активність суб'єкта життєдіяльності з його власними намірами, цілями, бажаннями, інтенціями, характером, здібностями. До того ж, крім усвідомлюваних мотивів та інтенцій, що своєрідно заломлюють вплив зовнішніх обставин, існує безліч напівусвідомлюваних, майже чи зовсім не усвідомлюваних, спонукальних важелів, дія яких у лоні подієвої мозаїки утвердження особистістю свого життєвого світу вельми істотна і часто визначальна.

Водночас особистість у процесі її індивідуального життєвого шляху створює непересічне внутрішнє спричинення: вона опосередковує залежність попереднього (прожитого) і наступного (спроєктованого) етапів безпосереднього розгортання власної історії. Щоби побачити зміни у її психодуховному світі, треба проаналізувати засоби, завдяки яким вона опосередковує своє минуле, ситуаційно-миттєве й майбутнє теперішнім, живодайним [3, с. 20]. І це уприсутнення людини як згустка свідомісного психодуховного джерела не пов'язане з логікою як умінням правильно мислити, хоча “логіка є гарним засобом, завдяки якому людство отримувало значні дивіденди протягом останніх двох тисячоліть. Але якщо цю саму логіку прикладати до крабів і дельфінів, до метеликів і формування звичок, то логіка зовсім не буде працювати. Мова природи – метафора, що відтворює структурну подібність, подібність організації” [14, с. 65-76].

Теорія самоорганізовуваних систем, автором якої є Нобелівський лауреат І. Пригожин, останнім часом досить активно розвивається в різних сферах знання і має неабияке значення для методології сучасної психосоціальної науки. А це означає, що кожний живий організм є системою, котра самоорганізовується і саморозвивається. Впорядкованість такої системи не нав'язується довкіллям, не унаслідується, а створюється самою системою. Такі системи автономні, відкриті, креативні. Вони існують самодостатньо від навколишнього середовища, хоча й постійно взаємодіють із ним, залишаючись самоорганізованими.

Особистість та її життєвий світ, безумовно, – це надскладна самоорганізована рекурсивна метасистема, котра відкрита, спонтанна, невірноважена, свідомісна. І як не парадок-

сально, джерелом порядку, гармонії, зрілості її є саме неврівноваженість, креативність, рефлексивність. “Отож, лише у нерівноважній системі, – пише І. Пригожин, – можуть мати місце унікальні події та флуктуації, що *сприяють цим подіям*, а також може відбуватися розширення масштабів системи, підвищення її чутливості до зовнішнього світу й, нарешті, може виникнути історична перспектива, тобто ймовірність інших, можливо, досконаліших форм організації” [25, с. 50].

Іншими словами, життєвий світ особистості – це певна її Я-концептуальна модель як багатовимірного відображення, так і творення реальності, яка описує об’єктивну дійсність за допомогою різних перцептивних, вербальних, міфологічних, символічних, почуттєвих та інших мов. Образи, символи, знаки, значення надають світові особливої форми, індивідуальної “упаковки”. Це пряма і зворотна проєкції внутрішнього і зовнішнього світів один на одного, багаторазово відображена й самісно реконструйована мозаїка подієвого життя кожної особистості від народження до смерті.

Саме пізнання особистості в її життєвому світі дає змогу уникнути непродуктивного дихотомійного протиставлення матеріального та ідеального, біологічного та соціального, людини і суспільства, подолати традиційне відчуження душі й тіла, спадкового й набутого.

Індивідуальний життєвий світ у його подієво-текстовій розгортці є класичною герменевтичною проблемою. Людина розбудовує свій життєвий світ, оприлюднюючи, оголюючи, розпросторюючи на поверхні буденності свої цінності й уподобання, наміри і сенси. Приховати це феноменально неможливо. Створюваний особистісний світ оприявнить рано чи пізно всі дисгармонійні обриси, викривлення самісних функцій. Під впливом вособистісного індивідуального Я, що прагне проявитися феноменально, зовнішня дійсність утрачає статичність, позбавляється байдужості, переструктуровуючись відповідно до значущих цінностей, провідних мотивів, палких бажань і прийнятого до здійснення у низці вчинків сенсу життя.

Таким чином, саме життєвий світ особистості визначає той ракурс, у якому кожен з нас бачить довколишній часопростір, чужих і близьких, своє місце, ту роль, яку ніхто, крім нього, не здатний виконати, зіграти. Якою б не була раціональною людина, вона не може уникнути викривлень сприймання, оціню-

вання, прийняття, рефлексування й відтак розуміння, не може позбавитись тягара власного досвіду, традицій, пересудів, стереотипів. Раціональний тип, вважаючи, що він тверезіший за тип емоційний, здебільшого опиняється в полоні якоїсь ідеї, опрацьовує жорстку пояснювальну схему чи модель, що на свій кшталт “кодує”, збіднює реальну дійсність. Натомість емоційний часто йде за пристрастями й почуттями, нехтуючи здоровим глуздом, інтелектуальними ресурсами.

Життєвий світ – це результуючий зріз само руху подій особистості, небайдужого, небезстороннього ставлення до соціальної дійсності. У процесі життя способи зв’язку з умовами повсякдення постійно видозмінюються, пріоритетними стають то процеси об’єктивації людської суб’єктивності, то суб’єктивації соціуму, то здушевлення всіх тих психічних функцій, котрі актуалізуються в наступності ковітальних ситуацій. У цьому аналітичному контексті тут головне завдання психолога, соціального працівника – виявити і сформулювати закони саморозвитку життєвого світу подій конкретної особистості, що відтворюють внутрішню логіку її становлення, себто визначити етапи поглиблення суб’єктності від одного етапу до іншого й відтак набуття все визначенішої самоорганізованості, персональної самодосконаlostі.

Отож, життєвий світ соціальних подій особистості – це завжди відкрита психодуховна система, що вміє саморегулюватися, самоорганізовуватися, самозмінюватися. Цей світ постає як завершена форма чи результат численних взаємних проєкцій внутрішнього засвіту і зовнішнього часопростору соціуму; це водночас і цілісна модель універсуму, яка є відношенням між довкіллям зовнішнім, практичним, емпіричним, і сферою внутрішньопсихічного, ціннісно-сислового, ідеально-свідомісного. Звісно, що існує певна межа чи прогалина між матеріальним і психодуховним вимірами людської буттєвості. Зсув у бік зовнішнього, або внутрішнього може спричинити виникнення особистісних відхилень, появу дисгармоній у розвитку. Психосоціальна гармонізація цих зустрічних впливів передбачає пошук оптимального для кожного етапу життєвого шляху, для кожної індивідуальності, співвідношення вчинків і справ матеріального та духовно-морального планів буття.

Життєвий світ психосоціальних подій, як і кожний самотній світ, має власні координати розвитку, свою просторово-часову матрицю

буттєвої присутності людини “тут” і “тепер”. Помилкою було б уявляти особистісний універсум лише у фізичних вимірах, досліджуючи особливості сприймання діячем фізичного простору і часу. Тому, зважаючи на предмет даного дослідження, доречно подати психосоціальну характеристику життєвого шляху особи як безупинної наступності соціальних подій, до яких вона суб’єктно та особистісно причетна.

2. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ОСОБИ ЯК НАСТУПНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПОДІЙ

Найбільш містким та евристичним поняттям, що описує процес індивідуального психосоціального розвитку людини від народження до смерті, тобто розвиток особистості в онтогенезі, є категорійне поняття “*життєвий шлях*”, що широко використовується як у філософії (Е. Гусерль, М.О. Бердяєв та ін.), так і в соціогуманітаристиці (С.Л. Рубінштейн, В.А. Роменець, Л.І. Анциферова, І.С. Кон, О.О. Кронік, Т.М. Титаренко, П.А. М’ясоїд та ін.). Це категорійне поняття характеризується розлогою полісемійністю, адже поєднує у собі низку понятійних конотацій, а саме біопсихічний життєвий цикл індивіда, і суб’єктну тривалість життя, й осмислений рух-розвиток особи упродовж життя, й онтогенез особистості, й траєкторію духовного розвитку людини як індивідуальності та досягнення нею акмеологічних вершин самісної зрілості і моральної досконалості. У такий спосіб різні складові та рівні біопсихосоціокультурного розвитку охоплюються і синтезуються в межах конкретної автобіографії особи.

Звідси постає одне з важливих проблемних завдань дослідження: обґрунтувати психологічні умови оптимального особистісного зростання людини на етапі юності та зрілості через його подвійне модальне спричинення, а саме, з одного боку, певною наступністю соціальних подій, у яких вона бере суб’єктну участь, з іншого – реально здійснених нею на цьому відрізку життєвого шляху внутрішніх учинків як канонічно довершених кроків психодуховного розвитку на шляху її становлення як натхненної особистості (див. [3; 6; 29]).

Життєвий шлях людини – це усвідомлений, пережитий, цілезмістово структурований і темпорально окреслений межами народження і смерті час життя, який постійно нею аналізується, рефлексується, переосмислюється. Це динамічна концептуальна модель-програма

власного онтогенезу, яка час від часу переоцінюється й коригується. Це не лише закономірне повторення тих чи інших життєвих подієвих циклів, а й їх органічна ковітальна взаємодія і наступність. Саме завдяки головній життєвій дорозі, яку кожна особа долає власними зусиллями, є можливість стати зрілою особистістю чи не зуміти нею стати. Як пише М. Мамардашвілі, “...люди не народжуються біологічним способом, а лише проходячи шлях, стають чи не стають людьми” [18, с. 26]. Отож мовиться не про тілесно-фізичне народження, а про особистісне, психодуховне. Причому особистість має утвердитися, відроджуватися в кожній окремій життєвій ситуації повсякдення заново, через постійні надзусилля над собою, через свідомісні вольові акти внутрішнього вчинення. І чим більше таких повновагомих відповідальних актів, тим змістовніший, продуктивніший і соціокультурно значимий життєвий шлях особистості.

Загалом понятійна багатовимірність життєвого шляху в межах людської спільноти зумовлена його онтофеноменальною непересічністю та індивідуально-психологічною унікальністю життєпотоків кожної окремої людини як співдіяча певних ситуацій, довкілля, соціуму, історичної епохи. У зв’язку з цим І.С. Кон пише таке: “Життєвий шлях особистості – не тільки природно-історичний процес, що повторюється, але й унікальна, єдина своєрідна драма, кожна сцена якої – результат зчеплення безлічі індивідуально неповторних характерів та обставин” [15, с. 475].

Немає підстав розглядати життєвий шлях лише як траєкторію перебігу якогось окремого індивідуального життя. Він окреслює також внесок кожної людини в культурні цінності та соціальні ідеали, що їх створює й обстоює все покоління. Часто життєвий шлях видатної особистості впливає на цілу добу, визначає світоглядні орієнтири великого історичного періоду в розвитку етносу, нації чи людства в цілому. І це стає зрозумілим, коли проходить певний час, інколи чималий. “...Щоби зрозуміти шлях свого розвитку в його достотній людській сутності, – писав С. Л. Рубінштейн, – людина має його розглядати в певному аспекті: чим я був? що я зробив? чим я став?.. Людина, котра вчинила щось значне, стає у певному сенсі іншою людиною” [31, с. 246]. Звісно, що вона, рефлексуючи перебіг свого життя, не лише звертає свій погляд у минуле, вона обов’язково намагається зазирнути у своє майбутнє, побачити в сьогоднішні витокі й

передумови майбутніх успіхів і невдач, злетів і спадів. Уявлення про власне минуле й майбутнє нерідко стереотипні, ілюзійні, викривлені, а тому далекі від істини, помилкові, хоча саме вони уможливають постійну регуляцію особистістю свого світогляду і власних учинкових діянь. Розвиваючись, людина творить свою історію, змінює довкілля, об'єктивується у продуктах матеріальної й духовної культури. Не лише історичний діяч, але й пересічна людина, конструюючи свій життєвий світ, накладає на сучасні соціальні історичні події відбиток власних думок, зацікавлень, здійснених виборів, загальмованих чи проявлених імпульсів та діяльних актів.

Життєвий шлях органічно поєднує біографічне й історичне, особисте й суспільне. “Життєвий шлях людини, – зазначав Б. Г. Ананьєв, – це історія формування й розвитку людини в певному суспільстві, сучасника певної доби й ровесника певного покоління” [4, с. 104–105]. Реальна, конкретна особистість створює свій унікальний життєвий шлях через опанування обставинами, свідомий контроль над собою і над власними вольовими зусиллями. Змістовність, масштабність, історична значущість особистості залежать від міри її власної особистісної активності, від ступеня креативного ставлення до життя, а головне – від культурної вагомості власних учинків. Сформованість особистості як суб'єкта життя істотною мірою визначає не тільки якість її розвитку, а й повноту особистісної саморегуляції. До прикладу, як людина оцінює свій життєвий шлях, як вона його бачить і як повно усвідомлює свою вчинкову програму, багато в чому залежить від її психоіндивідуальних особливостей, від набутого ментального і психокультурного досвіду (див. [42]). Скажімо, встановлено що когнітивно складні люди, себто особи зі складною Я-концепцією, свій життєвий шлях оцінюють як високо насичений важливими подіями (оцінка характеризується збігом хронологічного і психологічного вікових траєкторій), а прогноз тривалості свого життя дають більш песимістичний, ніж когнітивно примітивні, із простою Я-концепцією (О.Є. Фурман [40; 50]).

Життєва подія, конкретний вчинок – це визначальні віхи-акти розгортання життєвого шляху особистості. Вона як історія-випадок завжди значуща для особистості, пам'ятається тривалий час, рефлексивно відкореговує буденний зміст-перебіг життя. Масштаб соціальної події визначається її впливом на основні сфери чи аспекти життєдіяльності, а саме

на продуктивність праці, стан здоров'я, взаємостосунки в побуті, родині, на роботі, на ставлення до себе, зовнішні умови проживання і т.ін. Звісно, одні й ті самі зовнішні події відіграють якісно різну роль у життєзреалізуванні особи. І це зрозуміло, адже в життєвому світі кожного зовнішня соціальна подія набуває різного психоемоційного забарвлення, різної ціннісної валентності, стає привласненою, суб'єктивною, особистісно прийнятою.

Зміст психологічного часу як засадничої координати життєвого світу неможливий без значущих соціальних подій, що завжди стають віхами на життєвому шляху. Особистість одночасно перебуває у плетиві різних послідовних подій: сімейних, професійних, громадських, інтимних, суто комунікативних. Кожен ланцюг подій має власний порядок, свої інтервали, тривалість, модальність, імовірність та психодуховну енергетику. Причому ці події взаємодіють, проникають одна в одну, чи то посилюючи, чи, навпаки, нейтралізуючи відповідну дію. Зв'язки між подіями можуть бути як причинними (вплив із минулого в майбутнє), так і цільовими (вплив із майбутнього в минуле). Мається на увазі, скажімо, вплив багаторічного зацікавлення одним із психотерапевтичних методів, носієм якого є англійська людина, на те, що особа прагне в майбутньому вільно володіти англійською. Прикладом цільової дії в цьому контексті буде зміна уявлень про власне дитинство під дією дедалі досконалішого лікування набутих психічних травм.

Суб'єктивна ймовірність міжподієвих зв'язків характеризує впевненість особистості в тому, що одна соціальна подія зумовлює іншу. Зв'язки між подіями, залежно від часових характеристик, можуть бути реалізованими (минуле), актуальними (теперішнє), потенційними (майбутнє) і навіть спрямованими у вічність. Час, послідовність і спосіб здійснення певної події (народження дитини, завершення навчання, шлюб, розлучення, вихід на пенсію тощо) є вкрай важливими для кожної людини. Вочевидь треба активніше вивчати не лише вплив на людину негативних подій, але й подій позитивних. Тому що навіть бажана подія має негативний складник, часто породжує страх, викликає психоемоційне напруження і навіть перенапруження – дистрес. І це зрозуміло, тому що будь-яка подія завжди містить той чи той непередбачений поворот умов проживання, перипетії життєвого шляху і долі в цілому.

Складна взаємодія біологічних, психологічних, соціальних і суто духовних детермінант,

серед яких провідну роль відіграє свідомісна активність особи, її роль у власній світобудові, визначає періодизацію життєвого шляху. Причому сама особистість усвідомлює зміни у власному індивідуальному світі Я, тільки рефлексуючи способи і засоби вчинення, завдяки яким вона опосередковує своє минуле і майбутнє теперішнім. І тут визначальною значущістю набуває ступінь зрілості психосоціального віку. А можливість досягнути його акме залежить від кількості значущих подій, які людина переживає на певному віковому етапі, від оцінки своєї ролі в тому, що з нею відбувалося, відбувається й обов'язково буде відбуватися в майбутньому. Реальний власний психодуховний вік сприймається як більш-менш прийнятний на відносно гармонійних стадіях життєвого шляху, тоді як у складних, кризових життєвих ситуаціях розбіжності психологічного й біологічного вікових траєкторій стають досить помітними.

Окремо зауважимо, що в теоретичній та емпіричній соціології ідеальне умістовлення соціальної події як специфічної одиничної наявності соціального дає змогу здійснити концепт і категорійне поняття “соціема” (А.В. Фурман, С.К. Шандрюк [45]). Вона характеризується як “*смыслоформа соціальної події у мереживі соціальних зв'язків з іншими подіями минулого і майбутнього*” (див. *рис.*), як “*ідеальне умістовлення вказаної події*”, тобто як інтелектуальне утворення специфічного саморганізованого значеннево-смыслового комплексу одиничної наявності соціального, й тому “*є чистою подією, котра потребує концептуального персонажу, для того щоб самоформитися, визначитися смыслово та іманентно*” [Там само, с. 66-67]. У будь-якому разі неповторність будь-якої важливої соціальної події у форматі життєвого шляху особистості спричинена як плінністю умов та обставин ситуаційної предметної мозаїки повсякдення, так і унікальністю змістової реальності, що створюється у сферній дійсності життєпотуку свідомості самою особистістю.

В цьому аналітичному розрізі значущим науковим здобутком є поєднання життєвого шляху із творчим шляхом, що належить українському вченому В.А. Роменцю [28–29]. Життєвий шлях сам по собі має певні темпоральні межі, міру психосоціальної завершеності, суб'єктивної вичерпності. Творчий шлях – це постійна модифікація особистісного світу, мета якого полягає у розвитку себе, де основним проявом універсальної обдарованості є здатність особи

страждати пристрастями всього людства. Життєвий і творчий шляхи синтезуються, поєднуються в цьому творенні людиною самої себе, у її беззупинному самовдосконаленні. Настає час, коли особа стає спроможною активно і свідомо створювати себе, спочатку ідеально проєктуючи сходинки саморозвитку, а потім і чуттєво-практично втілюючи свої задуми у вчинках. Максимальне розкриття своїх найсуттєвіших сил, істинної богонаступної природи свого ества стає смыслом буття і сенсом життя (А.А. Фурман [36; 38]).

Життєвий і творчий поклики до вчинення допомагає людині знайти форми індивідуалізованого, неповторного вираження своїх переживань, думок, прагнень, подій, вірувань. Мислєдіяльність здатність виплекати свій життєвий задум і втілити його шляхом інколи суворох обмежень, інколи гірких випробувань і завжди великої внутрішньої зосередженості, напруження всіх душевних сил, можлива лише у вчинках і завдяки вчиненню. Адже найдосконалішим способом особистісного існування людини у світі є *вчинок* (див. [3; 20–23; 26–30; 52]). Саме вчинок виявляє складнофункціональні взаємини між особою і світом. Світ стає олюдненим, субстанція набуває організованості завдяки вчинковому процесові, що триває протягом усього людського життя. Саме у вчинку виявляються найістотніші сили особистості, конкретизуючи й “заземляючи” практико зорієнтовані прагнення і цілі. Вчинок – результат взаємного переходу особистості і світу, що оприявнює себе як творчий акт у потоці життя-як-переживання. Ось чому людина ніколи не може залишатися байдужою до власного життєвого шляху, де кожен акт концентрується в миттєвості, зосереджується в теперішньому часі як взаємному переході минулого і майбутнього одне в одне. “Мить – вихідний пункт розгляду життєвого шляху людини... Це момент переходу реального та ідеального, свідомого й неусвідомлюваного одне в одне, і саме в цьому переході виникає феномен, що його можна назвати “переживанням буття” [5]. Це напружене пережиття є основною мотиваційною пружиною інтенційно насаженого вчинення натхненної до звершень і самовдосконалення особистості.

Вочевидь кожна людина, проживаючи саме цю мить, цей психоемоційний момент, переживає згадуване минуле й уявно передбачуване майбутнє тим яскравіше, чим більше пікових життєвих подій це переживання охоплює. Таке складне у психопочуттєвому плані пережи-

фантазії і спогади, реальні відчуття, оцінки, настрої, враження, а також діяння, докладання зусиль і різновагомі вчинки. Миттєвість завдяки цьому психодуховному плинові життя осмислюється, набуває інтенційності, внутрішньої динаміки. У єдності дійсного перебігу подій з їх ідеальним відображенням-конструюванням світу у сфері свідомості людини постає достеменно психологія часу, що перетворює її життєвий шлях на сповнену глибоким драматизмом суперечностей дорогою внутрішнього самодійснення (О.Є. Фурман [46; 48]).

Часоплин людського життя – це здолання численних колізій, суперечностей, проблем, це постійні зусилля, дії, вчинки. Світ у людському вимірі створено з конфліктів, незавершеності, драм, якихось нових можливостей, випробувань, надій, розчарувань, злетів і падінь. Основним осередком розв’язання всіх цих буденних суперечностей і небуденних кризових ситуацій і є *людський учинок*. Шерег учинків, незважаючи на їх різноманітність, фундаментується на вчинковій активності особи, котра є своєрідною розгорнутою мапою усвідомленого вчинення. Основна життєва програма особистості може бути розв’язана лише завдяки наступності вчинків, фінал кожного з яких є дебютом наступного, коли вчинкове здолання проблеми одного рівня водночас виявляє проблеми іншого, здебільшого складнішого, порядку.

Небосхил емпіричного багатоманіття суперечливого плину життя часто викликає в окремої людини розгубленість, розпач, відчай. Не маючи змоги у повсякденні пережити бажану довершеність, цілісність і цінність свого існування, вона намагається у творчій праці та її продуктах вийти за межі теперішнього, повсякденного та ідеально, свідомісно, у власній уяві створити прийнятну модель завершеності й значущості свого життєвого шляху. Завершений життєвий шлях особи має вагомий результат – *чітку ієрархію цінностей* у її світогляді та низку вчинків, які уконкретнюють цей світогляд. При цьому життєвий шлях є водночас і творчим шляхом тією мірою, якою кожна окрема особистість стає спроможною власною вчинковою працею створити себе і світ навколо себе, збагачений культурно вагомими здобутками. Креативність розриває формальну логіку життєплину особи від народження до смерті, повсякчас пропонуючи їй досягати нові обрії власного психосоціального розвитку і духовного самовдосконалення. Крім того, з кожним прожитим десятиліттям кожна людина

глибше осягає своє покликання, свою життєву місію. У будь-якому разі хода життєвим шляхом є суто індивідуальною, а відтак аритмічною, хвилеподібною, де окремі його відрізки то наповнені відповідальними подіями, то дріб’язковими соціальними ситуаціями.

3. ЧАС І ПРОСТІР – КАТЕГОРІЇ ТА ЖИТТЄВІ КООРДИНАТИ КОВІТАЛЬНИХ ПОДІЙ

Узагальненими категоріями соціальної події є простір і час, у пізнанні яких наявні певні традиції наукового осмислення. І це зрозуміло, реальність у кожної людини відносно автономна і суб’єктивна. Натомість все, що є значущим чи байдужим, дорогим чи неприйнятним, діє як складний фільтр для індивідуально неповторного віддзеркалення довкілля й осмислення свого місця в ньому. Час у такому сенсі доцільно зіставляти з тривалістю життя і можливою самореалізованістю особи, ступенем прояву себе, своїх потенцій, власного саморозкриття і самоактуалізації.

Вивчення часу у психіці людини, його властивостей, особливостей переживання, регулятивних потенцій – це водночас канал з’ясування впливу життєвих подій на онтогенез особистості, особливості її психосоціального розвитку (Б.Й. Цуканов [51], О.В. Полунін [24], О.Є. Фурман (Гуменюк) [48] та ін.). Розуміння особистості як суб’єкта життєздійснення подій, життєтворчості (С.Л. Рубінштейн, В.А. Роменець, Л.В. Сохань) досягається шляхом висвітлення її ставлення до часу свого життя, реальних можливостей здобуття нею справжньої свободи самопізнання і самовираження [23; 27; 29; 31].

Особливості часової координати життєвого світу подій конкретної особистості зосереджується у статусі суто *особистісного часу*. Так, відомо, що ідею психологічного часу було сформульовано французьким філософом Ж. Тьюї близько ста років тому, хоча насправді ця проблема існувала з прадавніх часів. П. Фресс пише: “Філософія часу існує так само давно, як і сама філософія. Психологія “часу має такий вік, як і сама психологія” [35, с. 43].

Хронос, як відомо, у перекладі з грецької означає час. Народна етимологія зблизила за співзвучністю ім’я Кроноса (один із давньогрецьких богів) з позначенням часу, і міф виявився історією виникнення і посилення бога часу. Так, іще з догомерівської доби ставлення до часу формувалося як ставлення до жорсто-

кої, всемогутньої сили. Загалом у міфологічний період розвитку людства поведження з часом особливе: світ існує поза часом, хоча й у часі. Логіка чудесного, яка панує у світі, грається часом: для богів тимчасовість світу не існує, адже вони можуть народжуватися і породжувати в будь-якому віці, довільно змінювати час, порушуючи його природні закони плинності [11, с. 22-25].

Час – одна із форм існування матерії, що наявна у повсякденні людини, оточує її і навіть змінює життя. Поза часом і без нього неможливо уявити будь-яку діяльність чи психічну активність людини або соціальні події її життя. Крім того, природу суб'єктивно пережитого часу не можна зрозуміти також і поза самим індивідом. А це означає, що земний час пов'язаний із часом у психіці людини. Натомість поділ часу на “минуле, теперішнє, майбутнє” і “вічне” існує для неї у вигляді безпосередньо пережитої тривалості теперішнього, тобто у форматі відповідної життєвої реальності [11; 24]. Відтак час – це потаємний ключ до розуміння психодуховної природи людини загалом.

Водночас кожен має своє суб'єктивне уявлення про час. Але ніхто не дасть відповідь на те, якої він форми, який на дотик, смак, вигляд, запах, тобто не здатний дати його емпірично-відчуттєву характеристику. Щонайперше час аналізують через його наявність у плинні різноманітних подій (скажімо, закінчення школи, народження дитини). Отож люди сприймають час *опосередковано*, тобто через формат певних соціальних змін чи подій.

Сучасні люди уявляють історичний час у часовій послідовності, лінійно. Для них стрічка часу нагадує лінійку з підписаними датами, що має початок, тобто “нуль” (це момент між I ст. до н. е. і I ст. н. е.). Очевидно, що опосередковане сприйняття часу виникає у людській свідомості передусім через різноманітні соціальні події (див. дет. [48]). До прикладу, виникнення християнства – якісно новий етап у сприйманні й переживанні часу порівняно з дохристиянським періодом. Якщо міфологічні боги поводитися з часом досить довільно, то християнський Бог уже не обертає час назад, не випереджає його, не відмінняє лінійного плину від минулого до майбутнього.

На підтвердження цього св. Августин аналізує не час як такий, а час, яким він нам даний у знанні про нього. Для нього вічність і час – це різні визначення одного й того ж самого. Тому в кожній людини є власне, пристрасно

небайдуже, ставлення до часу і до вічності. Теперішнє визначається як те, що настало, минуле – як те, що перестало, майбутнє – як те, що настане. Отож минуле і майбутнє існують у теперішньому, через нього обґрунтовуються, в ньому центруються. Лише в душі знаходить особа тверді засади для розрізнення різних вимірів часу. Щоб сприймати минуле, існує пам'ять, теперішнє осягається через увагу, споглядання, думання, для вакуальнення майбутнього властиві чекання, сподівання, передбачення.

Час – це внутрішній досвід людської душі, він є важливою складовою духовного життя й атрибутивною ознакою людської свідомості. У XVII столітті Сен-П'єр відзначив, що прогресові людства притаманне все більше прискорення історичного процесу, тобто своєрідні зміни часових характеристик. Йшлося про час історичний, соціальний, який має безпосередній вплив на час психологічний. Із закону безперервності аргументувався детермінізм, зумовлений каузальним зв'язком минулого, теперішнього і майбутнього у єдиному історичному часі.

I. Кант констатував, що ідеальність простору і часу залишає недоторканою їхню емпіричну реальність: для досвіду всі речі перебувають у просторі, і всі події – у часі. Однак і простір, і час ідеальні у трансцендентальному сенсі, тобто недійсні поза людською свідомістю. У людини є можливість жити у психологічному часі набагато довше, ніж насправді перебувати в соціальній реальності. Це шлях до задоволеності життям. І якщо в майбутньому поставити собі більше цілей, теперішнє насичується діяльністю, а минуле – спогадами. Уявлення про простір – це дія зовнішніх почуттів, а уявлення про час – дія внутрішніх переживань.

У філософській системі Г.В.Ф. Гегеля простір і час – це не лише суб'єктивні форми; в дійсності речі самі по собі є просторові й часові водночас. Крім реального, фізичного часу існує і “свій власний, свій внутрішній” час. Ось чому людські відчуття набувають або просторової, або часової форми узмістовлення. Зокрема, він пише: “Просторове розкривається як форма індиферентної рядоположеності та спокійного перебування; часове, навпаки, як форма неспокою, як форма чогось у самому собі заперечного, слідування одного за одним, виникнення і зникнення” [10, с. 275].

Усе, що повертається, вважає Ніцше, є крайнім наближенням світу становлення до

світу буття. Космічний закон вічного повертання регулює хід часу. І це необхідна ланка в “кільці вороття”, де минуле переливається у потенційне майбутнє, а майбутнє набуває ґрунтовності й незламності минулого. Замкнена у вирі часу подія зникає; у людства відбирається майбутнє, воно не рухається вперед, а тільки повторює вже пройдені етапи.

Час – це та “тканина реальності”, що має стосунок передусім до психічного життя людини, утворюючи його сутнісний матеріал. Свідомість рівнозначна пам’яті, і наше минуле завжди з нами, збагачуючись мірою старіння. Людина переобтяжена матеріальністю, яка репрезентує вимоги теперішнього і з якою потрібно боротися, оскільки вона протистоїть індивідуальності, зв’язує творчі потенції [11].

Психодуховна актуалізація – це завжди часовий континуум, у якому минуле не минає, а зберігається. “Тривалість” – вимір, у якому особистість занурена у своє “глибинне Я” і безпосередньо причетна до творчості. Та й особистість можна зрозуміти й інтерпретувати тільки завдяки її злиттю з часом, з чимось часовим.

Е. Гусерль увів спеціальний термін “часово-просторовість”. Часовість буває іманентною та об’єктивно реальною. Душевні переживання людини не мають єдиної реальної форми співіснування та послідовності, як це властиве часово-просторовості. Потік свідомості не може плинути паралельно такій часово-просторовості [19]. При цьому повна екзистенційна актуалізація особи є долею-покликанням, котрій та беззаперечно підкоряється. Історія її життєвого шляху – це ситуаційно охоплена внутрішнім свідомим взором доля, яку вона переживає. При цьому актуалізована особистісна трансценденція, тобто відкритість внутрішнього світу людини священному, націленість на вище буття, на відміну від розуму, спричиненого наявною дійсністю, не має підстав у минулому і цілком належить майбутньому. Тому й теперішнє особистісного буття розуміється не як підсумок і наслідок минулого, а тільки як результат майбутнього, яке безпосередньо дане свідомості.

Французький психолог П’єр Жане першим розглядав особистість у реальному часовому плинні, зіставляючи вікові фази і біографічні ступені її життєвого шляху. Зокрема, він, досліджуючи соціальну функцію людської пам’яті у зв’язку з особливостями психологічного часу, показав, що в пам’яті ніколи не відбувається абсолютно точної репродукції

подій. Буквальне хронологічне відтворення послідовності й тривалості соціальних подій порушує нормальний перебіг психічних процесів у теперішньому і є формою психопатології пам’яті. Події, що охоплюють тривалий хронологічний період у минулому, організуються в пам’яті в узагальненому вигляді. Пам’ять у даному разі виконує свою соціальну функцію, що формується у процесі історичного й онтогенетичного розвитку людини. До слова, П. Фресс уперше вводить у науковий обіг поняття “часовий кругозір” [35]. Це – інтегративна характеристика розвитку часових уявлень особистості, яка формуються в процесі ковітальної діяльності і становить значущий показник засвоєння нею часових відношень у соціальних подіях.

У фундаментальному експериментальному дослідженні О.В. Полуніна 2011 року доведено, що суб’єктивне теперішнє у проживанні людиною плину часу – “це цілісний сегмент потоку свідомості, межа якого оприявлена транзитивними переживаннями, а “тіло” теперішнього становить субстантивне переживання”. При цьому тривалість теперішнього пов’язана з появою його меж, а саме транзитивного елемента. “Відповідно відстань між двома послідовними транзитивностями у потоці свідомості, виміряна у фізичних часових одиницях, відповідає тривалості теперішнього. Що частіше з’являється транзитивний елемент, то коротша ця тривалість. За результатами експериментів вона варіює в досить широкому діапазоні – від 0,4 до 160-200 секунд. Тривалість теперішнього є величиною, яка має власну динаміку і закономірності цієї динаміки”, а його сталість полягає в постійності суб’єктивної структури, яка конституюється певними елементами потоку свідомості [24, с. 220-221].

Воднораз час як координата життєвих подій особистості неподільно пов’язаний із психологічним простором. Головне, що простір життєвих подій не є співвідносним із простором фізичним, адже його не можна виміряти в милях чи кілометрах. Якщо квартира у престижному районі, дорогий автомобіль, статус у професійній групі, як доводять західні вчені, інколи важать для людини більше, ніж власна правиця, якщо словесні чи навіть інтонаційні оцінки близьких часом ранять тяжче, ніж справжні тілесні ушкодження, стає очевидним, що одиницею виміру психологічного простору мають бути взаємини, стосунки, ставлення, відносини, які відтворюють особистісні рубежі, моральні кордони. Кожен хоче, щоб поруч із

ним були люди порядні й надійні, люди, котрі поділяють його ціннісні орієнтири, мають схожі життєві пріоритети, близький світогляд (О.Є. Фурман [48]).

Кожна людина одночасно проживає у кількох просторах – фізичному, соціальному, інформаційному, психологічному та ін. У просторі соціальному цінується передовсім соціальний статус, можливість владарювати, диктувати свою волю великим масам людей, контролювати перебіг соціально-економічних процесів тощо. Особистість має власний – психологічний – простір власних життєвих подій. Це – простір значущих взаємостосунків, простір “Я – Ти”-контактів і небайдужих взаємодій.

Отже, психологічний простір особистості постає всередині простору соціального, видозмінюючи його характеристики. Соціальний простір – це насамперед упорядкованість і згармонювання певних соціальних зв’язків і процесів, суспільних відносин, їх насиченість, якість. У соціальному просторі взаємодіють держави, класи, партії, громадські об’єднання, групи, у психологічному – людина намагається не бути самотньою, знайти і зберегти односторонніх, осіб з близькими поглядами на життя, подібними цінностями, орієнтирами, очікуваннями. Особистісний, або психологічний, простір є радше ціннісною сферою, що уможливує здійснення різних вчинків, котрі стають ковитальними подіями.

А.В. Петровський свого часу обґрунтував особистість як системну якість через три простори: внутрішньоіндивідуальний, інтеріндивідуальний та метаіндивідуальний, які, за Т.М. Титаренко, інтегровано постають у просторі життєвих подій, у якому “виноситься за дужки” весь предметний зміст відносин, де предметом аналізу стає власне моральний ракурс ставлення особи до оточення, свого життя, до самої себе [34]. І тут важливим є персональний простір, себто найближче буферне довкілля навколо себе. Розміри цього простору залежать від нашої близькості з особою, котра опинилася поруч із нами [17, с. 676].

Поняття дистанції функціонально характеризує простір психологічний. Ближче опиняється той, з ким є усталені близькі стосунки, до кого відчувається симпатія, довіра, любов. Отож наближатися, а наближаючись, впливати дозволяється тому, хто вже є частинкою нашого психологічного простору.

Життєвий світ людини у його подієвій мозаїці структурується за законами співіснування

добра і зла, їхнього суперництва, що створює силові потоки, енергетичні вихори небайдужості, вибірковості, унікальності задумів і відповідальних учинкових дій. Поліусність психологічного простору передбачає постійну взаємодію добра і зла, що виявляється і в співіснуванні симпатій та антипатій, емпатійності й байдужості, особистісного прийняття і психологічного опору (А.В. Фурман).

Серед атрибутивних ознак психологічного простору, крім полюсів “добро – зло”, слід назвати також і *відповідальність*, яка є його смисловим центром. Площини добра – зла, відкритості – закритості, свободи – залежності перетинаються, взаємодіють крізь призму відповідальності, що є морально-аксіологічним еквівалентом здушевленої суб’єктності, психодуховної самоактивності (О.Є. Фурман, А.О. Липка). Причому дихотомія “відповідальність–безвідповідальність” задає міру автономії, незалежності особи від сподівань, думки оточення. Подібно до того, як в онтогенезі перцептивної сфери відбувається процес розчленування “Я” й “не-Я”, так само під час формування все більш зрілого психологічного простору поступово виникає автономія від схваленень-засуджень, від бажання коритися чужій волі, бути слухняним, конформним, зручним. Врешті-решт лише раби отримують нагороду за чесноту, а вільні люди були б здивовані або навіть ображені, якби їх захочували за єдино можливу поведінку.

Екстернал, тобто людина із зовнішнім локусом контролю, здавалося б, має більше свободи, адже вона не відчуває власної відповідальності. Однак ця свобода ілюзорна. Коли поведінкою керують випадкові обставини чи примітивні імпульси, архаїчні потяги, що не цілком усвідомлюються і відповідно не контролюються, життєвий простір звужується, втрачає свою специфічність, примітивізується.

На відміну від екстерналів інтернали завжди беруть на себе відповідальність за все, що з ними відбувається у ситуаціях соціальної взаємодії. Їх характеризують як послідовних, емоційно стабільних, комунікабельних і відкритих особистостей. Психологічний простір інтерналів більш сталий і структурований, ніж простір екстерналів. Їм не треба ховатися, закриватися від оточення, щоб не втратити свою індивідуальність.

Відповідальність, і передусім відповідальність за себе, за своє життя, вчинки, події, дає змогу вирватися з фаталізму умовностей, відчути справжню автономію. Зріла особис-

тість вміє, якщо треба, йти проти течії, “тримати удар”. Вона знає, що хоч би як склалися життєві обставини, в самій середині свого ества вона все одно може залишитися незалежною. Отож психологічний простір життєвого світу особистості створюється завдяки цілеспрямованості й волі, завдяки вчасним персональним виборам, якщо ці вибори робляться відповідально, з урахуванням морального контексту і на спільну справу.

Кордони життєвого світу, в яких відбуваються вчинкові внутрішні події особи, завжди більш-менш визначені, прозорі або ж, навпаки, неприступні, нездоланні. Творча, здорова особистість відкрита для соціальних контактів, натомість особа невротична замикається в собі, заглиблюючись у власні проблеми й комплекси. Невротики, як відомо, перебільшують значущість своїх персональних кордонів. Вони можуть ображатися на реальність лише за те, що вона “не така”, не відповідає їхнім проектам, втручається у їхні плани чи не відповідає їх установкам.

Особистість нетворча, моральний простір якої має закриті кордони, схильна до типових, звичних учинкових дій. Вона береже порядок, виконує чужу волю. В її психологічному просторі фіксується відсутність оптимальної дистанції між зовнішнім і внутрішнім, своїм і чужим, Я та іншими. Зміщення в бік зовнішнього призводить до інфантилізації, несамостійності суджень і поведінки, “флюгерності”, нестабільності, конформності. І справді, існує чимало варіантів особистісної несвободи, зокрема несвобода егоцентризму, несамостійності, ціннісних ілюзій. Щоби життєвий світ міг удосконалюватись, а особистість – розвиватися, світ її внутрішньої свободи має ставати дедалі більшим. За Гегелем, природа не розвивається саме тому, що вона позбавлена свободи. Свобода щонайістотніше пов’язана з розвитком, творчим ставленням до життя, суб’єктивним рівнем спричинення буденності, спонтанністю мислення.

Психологічний простір учинкового подієвого репертуару особи має певну *центрацію*, яка змінюється в процесі його структурування, розширення, здобуття своєрідності, індивідуалізації. Та чи інша цінність набуває всередині цього простору властивості центру, тобто абсолютну й безумовну владу поєднувати, завершувати формування плетива значущих зв’язків і відношень.

У центрі власного психологічного світу, як відомо, перебуває єдине й унікальне власне

Я. І хоча моральний простір створюється за не дуже зрозумілими й непростими законами, цей факт Я-центру якраз зрозумілий. Помірний егоїзм відіграє фундаментальну роль як у житті особистості, так і в житті суспільства. Завдяки йому особа зберігається, не втрачаючи індивідуальної своєрідності. Альтруїзм міг би редукувати індивідуальність та ідентичність особистості, знизив би різнобічність її поведінкових проявів.

Моральна координата життєвого світу особистості являє собою обопільну взаємодію значущих стосунків, які відображають моральні цінності контактерів. Функції морального простору визначені його основними властивостями, зокрема наявністю полюсів “добра – зла”, “свободи – залежності”, “відкритості – закритості”, “відповідальності – безвідповідальності”, “центрації – децентрації”, взаємовплив яких творить потенціал особистісного зростання в океані соціальних подій, у яких проходить життя людини.

Конструюючи власний психологічний простір, кожна особа задіює до нього значущих людей, створюємо близькі й більш віддалені кола спілкування, взаємовпливу. В кожному колі – свої друзі й недрузі, свої симпатичні й антипатичні, колеги й опоненти. Немає в її життєвому просторі нічого випадкового, незначущого, щоб не впливало на персональні вчинки-події, здійснювані у конкретно-історичному соціальному часопросторі.

4. ЖИТТЄВА ПОДІЯ ЯК УМОВА ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ І СОЦІАЛЬНОГО ВЧИНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Найбільш містким поняттям, що його використовують для пояснення соціальної природи особистості, є поняття “*життєва подія*”. Остання об’єднує в собі життєвий цикл індивіда, час і простір життя та його онтогенез. Закономірності психосоціального розвитку особистості протягом проходження нею життєвих подій можна зрозуміти, якщо розглядати складний взаємовплив вікових, історико-культурних та індивідуальних факторів.

Окрема життєва подія – це усвідомлений, пережитий, структурований часопростір життя особи, який постійно нею переосмислюється й перетворюється. Це – динамічна модель власного онтогенезу, яка час від часу персонально рефлексується й коригується. Воднораз це не лише закономірне повторення тих чи інших життєвих циклів, а й їх органічне

взаємспричинення, взаємодія, діалектична наступність. У такий спосіб народжуються особистості. Про це М. Мамардашвілі пише так: "...люди не народжуються біологічним способом, а лише проходячи шлях, стають чи не стають людьми" [18, с. 26].

Поняття "життєва подія" найбільш семантично багатогранне, адже передбачає численні варіанти розвитку в межах однієї біографії. Ці лінії шляху водночас є автономними і взаємопов'язаними. До того ж "життєва подія особистості це не тільки природно-історичний процес, що повторюється, але й унікальна, єдина своєрідна драма, кожна сцена якої – результат зчеплення безлічі індивідуально неповторних характеристик та обставин" [12, с. 135]. Водночас життєва подія – це не тільки траєкторія якогось окремого індивідуального життя, вона окреслює і внесок кожної людини в цінності та ідеали, що їх створює покоління.

Розвиваючись у соціальному довіллі, людина пише свою історію, змінює оточення, об'єктивує себе і свої вчинки у продуктах матеріальної й духовної культури. Не лише історичний діяч, але й пересічна людина, вибудовуючи свій життєвий світ, накладає на актуальні історичні події відбиток власних думок, зацікавлень, здійснених виборів, загальмованих чи проявлених імпульсів, інтенцій, мислесхем і психічних образів. Тому життєва подія органічно поєднує біографічне й історичне. "Життєва подія людини, – зауважував Б.Г. Ананьєв, – це історія формування й розвитку людини в певному суспільстві, сучасника певної доби й ровесника певного покоління" [4, с. 104-105].

Конкретна особистість створює свій унікальний життєвий шлях через оволодіння обставинами, контролем над собою та використовує зусилля аби утвердити свою значущість у соціумі. Сформованість особистості як суб'єкта повсякдення істотною мірою визначає якість її розвитку. Як особа оцінює свої життєві події, як вона їх бачить, багато в чому залежить від її індивідуальних особливостей, від набутого ментального досвіду. До прикладу, особи з когнітивно складним внутрішнім світом свій життєвий шлях оцінюють як високо насичений важливими подіями (має місце відносне співпадіння хронологічного і психологічного віків), а прогноз тривалості свого життя дають більш песимістичний, ніж люди з когнітивно простою психічною організацією.

Життєві події та їх учинкові втілення є вирішальними для розгортання життєвого шляху

людини. Подія – завжди значущий для особистості реальний соціємний випадок, що зберігається у пам'яті тривалий час, вносить зміни в буденний плін життя, так чи інакше впливає на продуктивність праці, стан здоров'я, взаємини в побуті, родині, на роботі, на ставлення до себе і т. ін. Очевидно, що одні й ті самі зовнішні події відіграють зовсім різну роль у житті різних людей. І це зрозуміло, адже в життєвому світі кожного зовнішня подія набуває різного психоемоційного забарвлення, різної ціннісно-сислової вагомості, інакшає, вособистіснюється.

Основне узмістовлення психологічний час людини черпає зі значущих соціємних подій повсякдення, що стають віхами на її життєвому шляху. Особистість одночасно перебуває в різних лініях послідовних подій: сімейних, дружніх, професійних, громадських, ділових, міжособистісно-інтимних. Кожен ланцюг подій має власний порядок, свої інтервали, тривалість, модальність, імовірність, продуктивність. І водночас ці події взаємодіють, взаємовпливають, чи то посилюючи, чи, навпаки, нейтралізуючи одна одну. Суб'єктивна ймовірність міжподієвих зв'язків надає людині впевненості в тому, що одна подія зумовлює іншу.

Час, послідовність і спосіб здійснення певної події – чи то народження дитини, розлучення, вихід на пенсію – є дуже важливими чинниками персоногенезу. При цьому стресогенно впливають на психіку людини не лише негативні події, а й події позитивні. До того ж власний життєвий шлях завжди переживається окремою людиною як відкритий, незавершений, повний невідомості. У певному сенсі навіть факт фізичної смерті не становить останню крапку. Живуть нащадки, тривають справи, залишаються думки, твори, відкриття. Близькі люди подумки звертаються за порадами, спілкуються, залишають образ померлого у своєму особистісному просторі.

Загалом, коли мовиться про життєвий шлях, реальною є саме подорож, мандрівка, а не її фінал, англійською – "life journey". Адже більш важливим видається стиль життя, звички, уподобання, тобто правила й канони взаємодії зі світом, результати здійснених учинків, котрі очікують нас, інших людей попереду, в майбутньому.

Нагадаємо, що проблему життєвого шляху та соціальних подій вивчали Ш. Бюлер, Е. Еріксон, Г. Томе, С.Л. Рубінштейн, Г. Ананьєв, Н.О. Логінова, Л.В. Сохань, О.О. Кронік та ін. Однак новий, конструктивний погляд на цю проблему, а саме на поєднання життєвих

подій зі шляхом творчим, належить талановитому українському вченому В.А. Роменцю, котрий сам був узірцем творчої натхненної особистості. Він говорив, що життєві події самі по собі мають певні межі, міру завершеності, вичерпності. Творчі події – це шлях постійних модифікацій особистісного світу, мета якого – розвиток і вдосконалення себе. Основним проявом універсальної обдарованості людини є її здатність страждати пристрастями всього людства.

Життєві та творчі події у соціальному часопросторі синтезуються, поєднуються в цьому плеканні людиною самої себе. Настає час, коли вона стає спроможною активно і свідомо конструювати себе, спочатку ідеально проєктуючи сходинки саморозвитку, а потім і чуттєво-практично втілюючи свої задуми. Максимальне розкриття своїх найсуттєвіших сил, богоподібної природи свого ества стає *сенсом життя*. Інакше кажучи, персональний смисл буття, якого кожна особа прагне й постійно шукає, – це і є зміст її життєвих і творчих подій, які постають у річищі самопізнання та самотворення. Скажімо, завжди плекаються надії на майбутнє, коли ще буде час усе почати спочатку, втілити задумане, завершити розпочате. Все життя людина шукає нових і нових можливостей реалізувати, розкрити свої сутнісні сили, виконати життєве призначення [33]. Ця непереборна жага визначеності й штовхає особистість на творчі діяння і справи.

Соціальні події життєвого і творчого буттєвих вимірів допомагають людині знайти форми індивідуалізованого, неповторного вираження своїх переживань, думок, прагнень, вірувань, знань. Здатність сформулювати свій життєвий задум і втілити його шляхом інколи суворих обмежень, інколи гірких випробувань і завжди великої внутрішньої зосередженості, напруження всіх душевних сил розвивається від народження. У діяльності і вчинках виявляється й употужнюється загальна і спеціальна обдарованість, котра свідомо чи підсвідомо проявляється в буденній метушні та спалахах неординарних, незвичайних подій.

Великий світ – це неосвоєні простори й упредметнення, що поступово пізнаються й освоюються особою, яка рухається своїм життєвим і творчим шляхом: виходить за власні межі, виривається за кордони буденності. Це вказує на шерг актив духовного розвитку самої людини як розкриття нею “великого світу”, який пізнає себе через її особистість.

Способом особистісного існування людини у світі є *цілісний акт вчинення*. Саме вчинок

виражає складні взаємини між особистістю і світом. Світ стає олюдненим, субстанція набуває окультурених форм завдяки вчинковому процесові, що триває протягом усього онтогенезу. Водночас у вчинку виявляються найістотніші сили особистості, адже він конкретизує, практично втілює у життя людські прагнення-події. “Вчинок – результат взаємного переходу особистості і макрокосмосу, і цей перехід виявляє себе як творчий акт” [23, с. 385-386].

Квінтесенція людини оприявнюється у переживаннях, які підтверджують її небайдужість до власних життєвих подій. Життя зосереджується в миттєвостях, у теперішньому моменті як акти-переходи минулого і майбутнього одне в одне. “Мить – вихідний пункт розгляду життєвих подій людини... Це момент переходу реального та ідеального, свідомого й усвідомлюваного одне в одне, і саме в цьому переході виникає феномен, що його можна назвати “переживання буття” [45, с. 50]. Загалом розмаїття пов’язаних між собою єдиною життєвою програмою вчинків-подій у підсумку оформляється як єдиний великий учинок, що перманентно розв’язується й становить життєвий шлях людини.

5. ВЧИНКОВО-ПОДІЄВЕ ОСВОЄННЯ СВІТУ ЛЮДИНОЮ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИТЛУМАЧЕННІ

Канонічним способом вираження людської діяльності є *вчинок* з усім багатством його суспільно-особистісних суперечностей та з особливостями психокультурного розвитку окремої особи. У ХХ столітті вчинок першочергово пов’язується із науково-технічним прогресом. Революціонізуючий вплив науки і техніки на життя суспільства вирішальним чином визначає *світогляд* людини, її пізнавальні, естетичні та моральні ставлення до дійсності, а через те і спосіб її повсякденної поведінки. Не менш глибоким є вплив вчинку на інформаційно-технічні досягнення людства. Вчинок стимулює і підкорює собі ці досягнення, долучає їх до своєї психосоціальної організації життя глобалізованого світу.

Вчинково-подієве освоєння людиною світу – це магістральний шлях її соціалізації, окультурення, самоактуалізації, самовдосконалення. Тут важливі не тільки ситуація і мотивація, а й визначення вчинкової дії та післядії як всезагального комунікативно-творчого акту, що здійснюється між людиною і світом. Сучасні науковці (В.А. Роменець, П.А. М’ясоїд

та ін.) вважають, що виникає перше завдання: розкрити відношення “людина – вчинок – світ”, у якому вчинок не просто опосередковуюча ланка, а всеохоплюючий зріз буття, де в певному розумінні і людина, і світ постають як діалектичні моменти [21; 29].

Вчинок-подія є основною ланкою будь-якої завершеної форми людської діяльності, і не тільки моральної чи естетичної. Все, що існує в людині і в олюдненому світі, є *циклічним вчинковим процесом* і його результатом. У цьому вузловому осередку буття виявляється активна творча взаємодія людини і світу. Вчинок формує та виявляє найістотніші сили особистості, як і самого “великого світу”. Як єдино можливий ключ, він відкриває таємницю світу у формі практичного, технічного, наукового, художнього, соціально-політичного тощо освоєння. Ось чому вчинок-подію слід розглядати як всезагальний філософський принцип, який допомагає глумачити природу людини і світу в їх пізнавальному та практичному сенсових зрізах.

Конкретна вчинкові дія – це феномен, факт і подія, актуалізуючи пізнавальне, моральне, естетичне змістовлення, обов’язково охоплює практично-предметне перетворення людиною світу. А це водночас указує на те, що вчинок у його провідній визначеності є комунікативним актом, що здійснюється між особистістю і матеріальним світом. Таку комунікацію слушно розуміти як зв’язок, перехід інформації між ними, як їхнє об’єднання.

Довкола особистості існує матеріальний світ. Акти їхнього взаємного переходу-впливу є вчинковими актами-подіями. Тут насамперед існує плин сукупності світових подій, що усвідомлюється особистістю й одночасно не визначається нею, тому що існує зовні як невідомий, неосвоєний матеріальний світ, де *ситуація* – перший момент учинку-події. Спрямоване напруження у співіснуванні особистісного і матеріального світів, що задається ситуацією і виявляється в потязі до комунікації з матеріальним світом, становить *мотивацію* – другий момент учинку. Реальний взаємний перехід цих двох моментів утворює *вчинковий акт-подію* і його *післядію*. Крім цього, канонічного циклу вчинення у світі немає нічого, натомість реально є *результат учинку* – **подія**.

Отже, психологічна картина циклічного звершення вчинку починається з надання значення феноменам матеріального світу. Це – соціальна, ковітальна *ситуація*. Значення, надане феноменам, але протиставлене їм як невідповідним, є *мотивацією* вчинку. Акт

перетворення з тим, щоб він відповідав ідеальному моменту мотивації, становить сам *учинковий акт*, квінтесенцію вчинення.

Формоутворення будь-якого феномену в особистісному світі є значущим для психокультурного розвитку людини. Ця сукупність значущостей і визначає ситуацію. Значення і його персональна значущість, що коріниться в ноумені, створює ситуативне напруження, інтенційність свідомості. Не сама ситуація захоплює, а те, що приховане за нею, що виступає як відношення сутності та явища. Внутрішньоособистісне розгортання ситуації відбувається на межі взаємопроникнення феномену і ноумену, де перетворення ситуації є зміна вихідної особистісної позиції, а отже і значень і смислів. При цьому плин значущостей ситуаційних компонентів розвивається і змінюється. Ось чому поряд із ситуацією формується у події *постситуація*, або те, що не має значущостей чи вже не має того, що потенційно може стати ситуативним відношенням. Ці позаситуативні компоненти стають фактами, які втратили свою значущість й стали зайвим “камінням на дорозі” життя.

Отож, у цьому аналітичному ракурсі світ у цілому складається із ситуаційних відношень і наявних фактів як таких, що втратили своє значення компонентів ситуаційно уконкретного його довкілля. Останні знову, переходячи на більш глибокі рівні, захоплюються свідомісними зусиллями особи в ситуативні відношення. У цьому “розкопуванні” виявляється ноумене бездоння кожної подієвої ситуації. Тому відкрите, розгорнуте відразу ж стає прихованим, таємничим.

За теорією вчинку В.А. Роменця (див. список вик. літ.), ситуаційні відношення у своєму розвитку проходять ступені нейтральності, конфліктності, колізійних зіткнень. За цим останнім ступенем кількісні перетворення переходять в якісні. Ситуація змінюється, стає оновленою: між феноменальним і ноуменальним утворюється суперечливий вузол. У попередніх формах ситуації сукупність значень ще не беруться в їхній єдності та пов’язаності. Вузол суперечливих значень, будучи спрямований на ситуацію, становить *мотиваційний аспект учинку*, що істотно інтенсифікує розвиток ситуації. Таке мотиваційне спрямування на ситуацію – це вияв драматичної невідповідності між феноменом і ноуменом, що фактуально є буттєвий драматизм та вимагає належної розв’язки драматичної ситуації.

Розгортання процесу протовчинкового мотивування триває аж до постановки цілі, з якої

починається *вчинкова дія*. Ціль – рушійна сила мотивації, котра виявляє такі форми, як імпульсивну, емоційну, емоційно-розумову, раціоналізовану, абстрактно-інтелектуальну, абсолютно-моральну. За внутрішнім перебігом мотивація завершується своєрідним “бажаним прогнозованим образом”. Так, абстрактно-інтелектуальна мотивація захоплює в себе і ситуаційні відношення, і ті, що вийшли за межі ситуації. Цим немовби продовжується предметне поле ситуації, але вже перетворюючись на мотивацію. На цьому рівні утворення вчинку реальна дія поки що неможлива. Мотивація характеризується роздвоєністю, амбівалентністю, що спонукає до боротьби мотивів та до потреби вибору провідного мотиву діяння [29].

Таким чином, мета вчинення виявляється у завершальному запереченні сукупності фактів й у винятковому зосередженні на об’єктивному матеріалі ситуації. До цього моменту дія вчинку-події ще не починалася. Вона просто була неможливою, тому що через усі форми мотивування просякала амбівалентність, антагоністична боротьба протилежних спонукань наснажаного вчинкового акту. В цій роздвоєності ціль була затуманена, тому що наявність “одного” та “іншого” як вираження амбівалентності не могла призвести до її постановки. Тільки коли мотиваційну перемогу отримала одна сторона амбівалентності, тоді й стало можливим її перетворення на ціль. Показуючи спочатку начебто різні цінності, амбівалентність свідомісно тяжіє до одного з моментів своєї структури. Тоді буде справою випадку, яка її сторона дістане перевагу, абсолютизується як психоемоційний образ і постає ціллю. Емоційне потрясіння у цьому разі сприяє відкиданню аргументів “за” і “проти”, оскільки “боротьба мотивів” виявляється дією, що лине у безконечність і не має реального завершення. Вивільнена від мотиваційної боротьби ціль знаменує перехід особистості до *вчинкової дії*.

Психологічний зміст мотивації у її розвитковій розгортці є проясненням того об’єктивного предмета, який визначив спрямованість особистості до вчинкової дії. Виражаючи те, чого прагне людина, внутрішній мотив – це її вихідна ознака як суб’єкта діяльності. З розвитком мотиваційного аспекту вчинку в ньому дедалі більше виявляється об’єктивність – той предмет, на якому сфокусована інтенційність свідомого діяння. Якщо на початку становлення мотивації присутні емоційно та пред-

метно розмиті її компоненти, то на завершальних етапах розвитку в її найбільш виражених формах виступає чітка об’єктивна ціль дії. І це стає базовим чинником початку вчинкового акту-події. Спочатку ціль має характер зовнішньої предметності та цілком поглинає особистість. Це предмет-ціль, який треба перетворити, присвоїти, або зліквідувати. Така ціль, оскільки вона розкривається в її відношеннях до оточуючих фонових предметів, може бути досягнута тільки через посередництво цих упредметнень і на підґрунті зв’язків з ними. Вона протиставляє себе навколишнім предметам і зводить їх до рівня засобу, хоча вони мають автономне існування. Виникає відношення цілі й засобу, що глибоко визначає характер самого вчинку й викликає вчинковий акт-подію.

Якщо утворення мотиву – це більш чітко уявлення його предмета, то останній є першою характеристикою цілі. Вихідні мотиваційні сили вчинку повинні об’єктивуватися, реалізуватися у своєму протиставленні – в певному предметі чи предметному полі. Ціль-предмет починає диференціюватися саме завдяки своїй ефективності, багатоманітності, розмежованості, зрештою постає як сукупність відношень до інших предметів довкілля. Вона привласнюється тільки зовнішнім чином, але не входить у діяльний контакт, не слугує реальною ціллю. Якоюсь мірою він відповідає і в той же час не відповідає мотиву. У будь-якому разі прості операції з предметом як ціллю не зачіпають моральних та інших аспектів життєактивності особистості. Вчинкова ж ціль як предмет уся охоплена міжособистісними відношеннями, символізуючи й виражаючи їх. Цей символ – продукт персонального породження – є засобом комунікації, уособлення цих відношень. Так постає дійсний об’єкт вчинку: вчинковим засобом виявляється не стільки ціль, скільки предметна дія, головне завдання якої полягає в його осмисленні, в наданні йому соціального значення, смислу комунікативного процесу, себто соціальної подієвості.

Відтак умотивована ціль переходить у *засіб учинку* за нагальності її досягнення. Засобове опосередкування вчинення впливає із самої цілі. І навпаки, засіб учинку є опосередкуванням між ціллю та особистістю, котра вчиняє. Абсолютний раціоналізований характер ситуації та мотивації часто перешкоджає вчинковому акту внаслідок своєї, спрямованої у безконечність, опосередкованості. Остання у

сфері засобів учинення має практичний, позбавлений абсолютного раціоналізування сенс. Засоби, докладені до цілі, здійснюють учинкове перетворення, спричиняють вчинковий акт з його післядією, де результатом чи продуктом є нове ситуаційне відношення. Це вказує на те, що у психіці особи здійснилася подія. У вчинковій спіралі виник своєрідний канон *відповідальної поведінки*. Вчинкове коло подієво завершене на рівні особистості.

Це нове, *післявчинкове*, ситуаційне відношення є перетворений світ довкілля, де особистість більш адекватно його виражає, більш глибоко входить у його ковітальні виміри на засадах комунікативного процесу. Вчинок-подія як укорінення людини у світ є особистісна суб'єктивність, "мікросвіт". Так формується єдність пізнавального та практичного ставлення людини до світу. Новий "мікросвіт" відкидає старий саме в актах вчинкового творення. "Великий світ" довкола людини виявляється в новому світлі свідомісного вакуальнення. У вчинковому перетворенні світу опосередковуються, вступають у комунікацію різні особистості, утворюючи шерех соціальних і навіть суспільних подій (див. [3; 20–23; 26; 29; 30; 52]).

Вчинок як соціальний акт об'єднує людину і світ шляхом взаємних комунікацій окремих особистостей на основі матеріального або речового світу. Основний рушійний принцип здійснення вчинку, за В.А. Роменцем, є *принцип заповнювання, завершеності "кола буття"*, потягу і сходження до великого світу природи і суспільства. Потреба опори в іншому, меншовартість одиничного існування – феноменальний вияв потреби поєднати мікрокосмос і макрокосмос та знайти у цьому велику самодостатність людини як діяча і творця соціальних ситуацій.

Загальний смисл учинкового акту-події іноді науковці визначають як *творчу дію*, і в цьому є доля істини. Проте творчість – ще не остаточна мета вчинку. Та й ідея самоздійснення вчинку у рамках однієї особи звучить досить абстрактно. В ній абсолютизується окремо взята особистість у відриві від її соціальної природи, соціоситуаційної залежності. Цілі самоздійснення за такого підходу залишаються прихованими. Терміни "самоздійснення", "самореалізація" мають преформістський відтінок і вказують на розгортання вже наявного психологічного змісту. Стародавній прототип цього поняття – "ентелехія" Аристотеля, що охоплює потяг до мети як своєї самос-

ті, а це логічно виключає соціально-комунікативний смисл людської природи. Самоствердження через комунікацію у плінні соціальних ситуацій життя – ось та формула, в якій може бути виражений *загальний сенс учинку* в єдності його індивідуального і соціального складників.

Людина як діяч соціального повсякдення не завжди і не повністю усвідомлює завершальну ціль і багатоманітні наслідки свого вчинення. За одних обставин метою є проста формальна комунікація, за інших – досягнення структурної чи змістової єдності між взаємовпливами особистостей. Нарешті, вчинок, будучи усвідомленим, часто спрямований на освоєння світу, що приводить особу до всебічного самоствердження. Діяльна специфікація вчинення визначається його творчим характером. Як логічний осередок і реальний механізм будь-якої форми продуктивності вчинок виражає те найбільш людське, канонічне, що властиве різним видам діяльності. Звідси джерелить соціальна значущість учинку, який є безпосереднім вираженням комунікації, що перебуває у його основі, може мати наукову, художню, технологічну, практичну та інші форми, проте його зміст становить розширення впливу особи на предметне поле й подієвий ландшафт навколишнього світу.

Отож учинок – це діяльна об'єднувальна ланка компонентів продуктивної комунікації: інтуїції, уявлення, фантазії, мислення, креативу. Завдяки їй встановлюються міжлюдські стосунки і розгортається нескінченна веселка або моральності, або аморальності. Ці стосунки починаються з виникнення простих персональних залежностей і завершуються свобододіянням особи в соціальних комунікаціях ковітального повсякдення.

Будь-який соціально вагомий учинок-подія – це безпосередня форма актуальної комунікації (вкорінення особи в соціум), в той час як художня, наукова та інші форми діяльності утворюють опосередковані модифікації такого вкорінення. У цьому розумінні вчинок є акт соціокультурного самоствердження особистості на засадах ментальної та психодуховної спільності з іншими людьми.

Вища форма вчинкової дії постає через конфронтацію протилежностей до їхнього синтезу, сферної єдності. Вчинення – це розгорнуте діяння безпосередньої продуктивної комунікації, що спрямовується проти зведення іншої особистості тільки до рівня засобу, знаряддя, об'єкта впливу. *Принцип субституції*,

який виникає в історичних формах вчинку, означає заміну людського матеріалу чимось іншим, щоб уможливити творчу комунікацію і підійти до мети й канонічного смислу вчинку – поступального життєствердження, де напруженість у пошуках плідної комунікації з іншими людьми зростає. Тому й мораль стає більш витонченою й подекуди більш жорстокою.

На вищих щаблях канонічного становлення вчинку, за В.А. Роменцем, відкидається будь-яке зведення особистості до рівня допоміжного засобу. Люди, які вступають у вчинкову взаємодію, домагаються рівного статусу неповторних самостійних індивідуальностей, котрі прагнуть самопізнання, непересічного самореалізування в конкретному соціумі. Останній задає характер і спрямування вчинків-подій.

Антиципація чи передбачення вчинку, що джерелить з нього, розширюється до угледіння його результатів, успіхів, і це є найважливішим стимулом соціоантропологічного поступу. Справа не в тому, що людина на основі цього прогресу створює собі комфорт, умови благополучного існування. Потреба в комфорті і в таких умовах досить відносна. Вона стає стимулювальною силою, коли набуває вчинкового значення і пов'язується з питанням “бути чи не бути?” Тоді вчинковий стимул підноситься до рівня закономірності, закону, принципу соціального життя.

Звісно, наука і техніка стимулюють людину на нові вчинкові рубежі, розширюють і перетворюють її особистіше буття, створюють передумови для переходу від психодуховного до матеріального світу. Сьогодні незрівнянно ускладнюється структура суспільної ситуації. За Дм. Фрезером, у магічних відношеннях людина відчуває в собі силу, яка може впливати на події світу, в релігії вона шукає вищу істоту благодіянь, і тільки через науку опановує свою справжню волю, набуває духовної сили і вчинкової величі.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження із міждисциплінарних позицій сучасної соціогуманітарної науки обґрунтовує соціємний зв'язок подій у вчинково-ковітальному форматі життєвого шляху особистості та в сучасних швидкоплинних умовах її протистояння буденним соціальним труднощам. Його завдання вирішені, гіпотези доведені, мета досягнута, тому предмет мислєдїяльного пошуку повністю розкритий

засобами постнекласичної наукової раціональності.

Отримані **узагальнення і висновки** полягають у наступному:

1. Введення у сферу наукового світогляду категорії “*життєвий світ*” забезпечує справжню цілісність людини і світу, дає змогу вивчати саме соціопсихологічну реальність, у межах якої розгортається кожне людське життя як наступність взаємозалежних соціальних та особистісних подій. Якщо особа – креативна свідома істота, якщо має сутнісну здатність творити, створювати, конструювати, то вона плекає передусім світ, у якому живе, тобто продукує події, довкола себе, що пізнаються і проєктуються як *низка соцієм*, себто ідеальних концептуальних формопобудов соціальних подій.

2. Життєвий світ особи передбачає ціннісну ієрархізацію соціальної дійсності відповідно до *часу власного життя* і ставлення до навколишніх у моральному фокусі повсякдення. Структура життєвого світу, і передусім його просторово-часові параметри, – це той спосіб соціємно зорієнтованої організації життя, що стимулює або гальмує особистісне зростання. Діалог між індивідуальним світом Я особи та світами значущих для неї людей, за яких вона відповідальна і без яких не уявляє свого особистого життя, постійно потребує *трансцендування*, виходу за власні межі, долання своїх психосоціальних кордонів, зміни соціємних (подієвих) зв'язків і залежностей.

3. Простір і час – це той магічний ключик, який дає змогу людині зреалізувати соціальну подію на тому чи іншому етапі чи відрізку життя. Час – це фундаментальна складова усїєї відображувально-поведінкової взаємодії особи із навколишнім світом, а тому реально, хоча лише внутрішньо, суб'єктивно, існує *часова організація психіки*, яка охоплює діапазон від відчуттів до особистісної самоактуалізації. Водночас простір – це також суб'єктивна реальність, де можлива реалізація різних форм поведінкової і вчинкової активності людини. Відтак *соціальна подія* відбувається у часопросторі, котрий стимулює у кожної особи вияв відповідних образів суб'єктивності (індивід, суб'єкт, особистість, індивідуальність); вона формовивляється як конкретна *соцієма* – відкрита множинність відеальних соціальних зв'язків людини зі світом.

4. У процесі розгортання соціальної події цілком закономірно, що психодуховний світ кожного формується у процесі відображення та інтеріоризації різних просторово-часових

імперативів, що становлять змістову специфіку тих реальностей об'єктивного світу (предметних, соціальних, культурних тощо), з котрими вступає у взаємодію особа під час свого психосоціального становлення. Просторово-часова структура психічної організації особи, котра досягнула відповідного рівня розвитку, починає переломлювати через себе усі зовнішні впливи, а також здійснювати вплив на всі рівні її *психодуховної регуляції діяльності* і поведінки у соцієнному контексті як форм існування соціальної події, виходячи на власні повноцінні відповідальні вчинки.

5. Універсальний осередок людської діяльності – *вчинок-подія* – виражає спосіб існування людини у світі, є постійно діючим фактором культурно-історичних форм її поступального психосоціального розвитку. Вчинок, маючи соціємну організацію, стає тією вузловою ланкою, що опосередковує ковалентну взаємодію людини і світу. Вчинкова структурно-функціональна мозаїка відношень людини і світу спричиняє *канонічне усуб'єктування* суспільного процесу, людської діяльності. Складність психологічної структури вчинку, соціальна відповідальність особистості у вчинковому акті найтіснішим чином пов'язують його не лише з науково-технічними досягненнями, а й із соціокультурними особливостями нації, групи, особистості, для життєреалізування яких винятково важливе значення має соціємний зв'язок історичних подій, їх особистісно-комунікативне збагачення.

6. Зв'язки між особистостями, що соціємно організовані на основі *вчинкової комунікації*, охоплюють широке коло психосоціальних явищ, пов'язаних не тільки з виробництвом матеріальним, а й із духовним, передусім із продукуванням моральних та естетичних вартостей. Ось чому головний осередок людської діяльності – *вчинки-події* – розкриваються у пізнанні та практикуванні особи й обіймають усі види діяння: творення соціальних, наукових, художніх ідей, естетичних і моральних цінностей, норм і канонів толерантного співжиття громадян тощо.

7. Як універсальна соціємна зв'язка людини і світу, вчинок-подія передбачає множинність особистісних існувань, можливість їхньої комунікації, спектр траєкторій індивідуально неповторного вчинення у часопросторі ковалентного довкілля. Екзистенційний сенс подієвого вчинення полягає у проходженні особою *кватерного кола персонального самодійснення* як психосоціального діяча: від

ситуації до мотивації й далі до вчинкової дії й потім до післядії. Культура (наука, техніка, мистецтво, політика, дозвілля та ін.) є створенням способів учинкового зв'язку особистості і соціуму через канал об'єктивації. У цьому вчинок виявляє себе як творчий соціальний акт.

8. Життєві події виникають у процесі розвитку, саморозгортання особистості, наростання суб'єктності як визначального показника її психосоціальної зрілості. Взаємовплив біологічних, психологічних і соціальних детермінант цього розвитку та їхня відносна автономність на різних вікових етапах онтогенезу задають траєкторію життєвих подій, їх конкретний соціємний перебіг, змістовність суспільного повсякдення.

9. Кількість чинників, які соціємно детермінують процес розвитку особистості та розгортання соціальних подій, із віком збільшується, проте це не обмежує зростання суб'єктності, самоактивності, внутрішньої свободи, позаяк зовнішні умови-обставини дедалі більше опосередковуються психодуховною організацією особистості, перетворюються, персоніфікуються, індивідуалізуються.

10. Розгортання соціуму як часопростору існування соціальних подій відбувається не рівномірно-поступово, а хвилеподібно, аритмічно, то прискорюючись, то вповільнюючись; процеси диференціації та інтеграції соціємного перебігу тут постійно чергуються, взаємно пульсують. Нові, зріліші психосоціальні структури позбуваються зайвих соціальних елементів, синкретичної багатоманітності та з роками все стає визначенішим, чіткішим, збалансованішим, тобто функціонування соціуму в життєреалізуванні зрілої особистості оптимізується у психосоціальному вимірі її повсякденної буттєвості.

11. Із соцієгенетичних позицій головним стимулом до інтенсивнішого розвитку вчинків-подій є усвідомлена потреба в міжособистісних стосунках, прагненнях до комунікації, гармонізації взаємин з навколишніми. Тут основною рушійною силою розвитку постає вроджене прагнення людини до самодійснення, яке водночас є і процесом, і результатом життєвого шляху. Активність особистості – це результат загальної психічної енергії, що підкоряється двом основним динамічним законам – прогресії у вчинках та їх регресії (К. Г. Юнг). Прогресія здійснює пристосування до умов зовнішнього світу, а регресія – до внутрішнього життя, що згармонізовує

психодуховну організацію особистості.

12. До теорій самодетермінації й розгортання соціальних подій можна віднести відомі гуманістично зорієнтовані теорії і концепції. Глибинні потреби в істині, добрі, красі, любові, справедливості – це найбільш значущі потенції людини, які актуалізують її сутнісне ядро і спрямовують до прогресивних вчинків-подій. Отож, крім кількісного накопичення певних змін, має місце якісне збагачення психоенергетикою соціальних подій у контексті суголосся соціємних зв'язків особистості зі світом.

13. Соціальні події у їх учинковій присутності поєднують у собі гармонійні й дисгармонійні фази, кризи особистісного розвитку різної глибини і складності, що породжують як позитивні, так і негативні психічні новоутворення. Розгортання подієво організованого вчинення є результат цілої системи змін у суб'єктно-персональному ландшафті людини: прогресивних і регресивних, кількісних і якісних, зворотних і незворотних, стабільних і нестійких, спрямованих і стохастичних, свідомісних і самосвідомісних. Всі соціємні і суто особистісні зміни, котрі актуально відбуваються, можуть кумулюватися, інтегруватися, унапрямуватися у внутрішню зумовлену траєкторію життєвих подій як зовнішніх детермінант учинків.

14. У своєму результативному виразі події-вчинки є процесом постійного якісного перетворення особистості, яке пов'язане із підвищенням рівня внутрішньої організації, структурованості, зростанням її здатності самореалізовуватися у складних життєвих обставинах. Навіть найнесприятливіші умови життя не спроможні остаточно зупинити, істотно загальмувати цей переможний рух-поступ уперед. У кожного завжди є вибір, здатний змінити смисложиттєві орієнтації (А.А. Фурман). Саме вчинковий вибір квантує час життя, постає як наступність персоніфікованих соцієм, позначаючи його визначальні віхи-події.

15. Внаслідок розгортання вчинків-подій у людини виникає індивідуальний – ментальний, психосоціальний, духовний – досвід. Цей досвід, хоча й рубрикований та різновидовий, усе ж універсальний стосовно різнорівневих аспектів життєактивності людської психіки. Він детермінований однаковою мірою “матеріальними” (пам'ять, інші пізнавальні процеси), “субстанційними” (свідомість, особистість, духовність) і соціальними (спілкування, соціумні

впливи) рушійними силами людського буття. Свідома індивідуальність як активне начало творить світ своєї життєдіяльності, дестабілізує у такий спосіб умови свого повсякдення, а психодуховний досвід, навпаки, забезпечує стабілізацію нестабільного, використовуючи інформацію, що її накопичено у пам'яті як знання, вміння, норми, навички, цінності, компетентності. Те, що особа створює повсякденність своїх соціємних зв'язків, може відбуватися лише за умови творення такого індивідуального досвіду, де основними характеристиками є її спонтанність, суб'єктивність, інтенційність і непересічність психодуховного уzmістовлення внутрішніх учинків.

16. Людина має свій неповторний світ, який змінюється протягом усього життя разом із динамікою особистісно сконструйованих соцієм. Кожен із нас узалежнений від власного минулого, від своєї ні на чію не схожої автобіографії, яку творить своїми вчинками-подіями, рішеннями, буденними виборами. Кожен також залежний від сьогодення з його суєтою, метушнею, стресами, втомуою, хворобами, невідкладними справами, нескінченними переживаннями. Не меншою є і залежність від майбутнього, від уявлень про завтрашній день, від надій, бажань, усвідомлюваних і не дуже усвідомлюваних мрій і прогнозів. Всі ці темпоральні виміри особистого життя співіснують у нашій сфері свідомості у діалектичному взаємодоповненні, у єдиній подієво-вчинковій мозаїці самісного існування.

17. Життєві події-вчинки – це передусім форма саморозвитку особистості, спосіб структурування нею значущого соціємно організованого довкілля проживання, це ще ідеальне оформлення символічного просторово-часового континууму, який не може існувати на особистісному рівні буттєвості, не розвиваючись, не змінюючись. Тому подієво спричинений розвиток особистості є базисним модусом її існування у вчинково-канонічній довершеності особистого буття. Він охоплює процеси самостановлення, всю сферу потенційного, можливого: і плани, і перспективи, і надії, і мрії, і бажання, і побоювання, і страхи, і почуття загрози. І хоч в особистісному розвитку є як позитивні, так і негативні факти-події, все ж надзавдання особистості полягає в досягненні вчинкової рівноваги із соціумом, в уможливленні свободи, самоактуалізації, самотворення себе і соціальне конструювання оточення в його центральній ланці – соціємно благодатного способу власного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абаньяно Н. Введение в экзистенциализм. Санкт-Петербург: Алетей, 1998. 505 с.
2. Абульханова К.А., Березина Т.Н. Время личности и время жизни. Санкт-Петербург, 2001. 245 с.
3. Академік В.А. Роменець: творчість і праці: зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. Л.О. Шатирко. Київ: Либідь, 2016. 272 с.
4. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Ленинград: ЛГУ, 1968. 345 с.
5. Анцыферова Л.И. Психология повседневности: жизненный мир личности и "техники" ее бытия. *Психологический журнал*. 1993. Т. 14. №2. С. 3–16.
6. Бердяев Н.А. О назначении человека. Москва: Прогресс, 1993. 382 с.
7. Біблія або книги святого письма Старого й Нового Заповіту / пер. проф. Івана Огієнка. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2002. 1375 с.
8. Вебер М. Избранное. Образ общества. Москва: Наука, 1994. 541 с.
9. Вітакультурна методологія. До 25-річчя наукової школи А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.
10. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа. Энциклопедия философских наук. Т.3. Москва, 1977. 471 с.
11. Гуссерль Э. Картезианские размышления. Москва, 1998. 267 с.
12. Гуссерль Э. Философия как строгая наука. Новочеркасск, 1994. 225 с.
13. Зинченко В.П. Время – действующее лицо. *Вопросы психологии*. 2001. №6. С. 36–54.
14. Капра Ф. Уроки мудрости / пер. с англ. Москва: Киев, 1966. 321 с.
15. Кон И.С. Жизненный путь как предмет междисциплинарного исследования. Человек в системе наук. Москва, 1989. С. 471–482.
16. Липка А. Відповідальність особистості в контекстах життєвого шляху і соціального повсякдення: психологічний аспект. *Психологія і суспільство*. 2019. №1. С. 74–82. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.01.074>
17. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург: Питер, 1997. 684 с.
18. Мамардашвили М.К. Лекции о Прусте (психологическая топология пути). Москва, 1995. 317 с.
19. Методологія і психологія гуманітарного пізнання: колективна монографія. До 25-річчя наукової школи А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
20. М'ясоїд П. Культурно-історична психологія і творчість В.А. Роменця. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 16–77. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.02.016>
21. М'ясоїд П. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія. Київ: Либідь, 2016. 560 с.
22. М'ясоїд П. Теорія в історичному поступі психологічного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2021. № 1. С. 36–65. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.01.036>
23. Основы психологии: підручник / за ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. 5-е вид. Київ: Либідь, 2002. 632 с.
24. Полунін О.В. Переживання людиною плину часу: експериментальне дослідження: монографія. Київ: Гнозис, 2011. 360 с.
25. Пригожин И. Философия нестабильности. *Вопросы философии*. 1991. №6. С. 46–52.
26. Психологія вчинку: шляхами творчості В.А. Роменця: зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. Київ: Либідь, 2012. 296 с.
27. Роменець В. Виховання творчих здібностей у студентів. *Психологія і суспільство*. 2018. №3–4. С. 178–223. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.03.178>
28. Роменець В.А. Жизнь и смерть в научном и религиозном истолковании. Киев: Здоровье, 1989. 240 с.
29. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття. Київ: Либідь, 1998. 997 с.
30. Роменець В. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*. 2013. №2. С. 6–27.
31. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. Москва: Педагогика, 1973. 424 с.
32. Рубинштейн С.Л. Человек и мир. Проблемы общей психологии. Москва, 1973. С. 255–385.
33. Сабадуха В.О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія: Івано-Фрманківськ: ІФНТУНГ, 2019. 647 с.
34. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ: Либідь, 2003. 376 с.
35. Фресс П. О психологии будущего. *Психологический журнал*. 1981. Т. 2. №3. С. 48–54.
36. Фурман А.А. Методологія психологічного пізнання смисложиттєвої сфери особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. №1. С. 5–34. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.005>
37. Фурман А.А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір: монографія. Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 312 с.
38. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 508 с.
39. Фурман А.А., Фурман А.В. Вчинкова буттєвість особистості: від концепту до метатеорії. *Психологія і суспільство*. 2018. №1–2. С. 5–26. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.01.005>
40. Фурман А.В., Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: навч. пос. Львів: Новий Світ – 2000, 2006. 360 с.
41. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.
42. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: наук. вид. Тернопіль: Економічна думка, 2002. 132 с.
43. Фурман А.В. Українська ментальність та її культурно-психологічні координати. *Психологія і суспільство*. 2001. №1. С. 9–73.
44. Фурман А.В. Теоретична модель особистісного прийняття людиною людиною. *Психологія і суспільство*. 2020. №1. С. 56–77. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.056>
45. Фурман А.В., Шандрок С.К. Соціема як евристичний концепт загальної соціологічної теорії. *Психологія і суспільство*. 2013. №1. С. 57–74.
46. Фурман О. Взаємоспричинення парадигм, стратегій, класів і методів соціально-психологічного

впливу. *Психологія і суспільство*. 2019. №2. С. 44-65. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.02.044>

47. Фурман О. Громадянська відповідальність особистості як предмет психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*. 2015. №1. С. 65-91.

48. Фурман О. Простір і час у психологічному дискурсі. *Психологія і суспільство*. 2017. №1. С. 79-132. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2017.01.079>

49. Фурман (Гуменюк) О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 340 с.

50. Фурман О. Я-концепція як предмет багатоаспектного теоретизування. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 38-67. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.01.038>

51. Цуканов Б.И. Время в психике человека. Одесса: Астропринт, 2000. 220 с.

52. Furman A.V. Volodymyr Romenets as Architect of methodology of humanitarian cognition. *Психологія і суспільство*. 2016. №2. С. 11-22.

REFERENCES

1. Abanyano, N. (1998). *Vvedenie v ekzistentsializm [Introduction to existentialism]*. St. Petersburg: Aleteyya [in Russian].
2. Abulhanova, K. A. & Berezina, T. N. (2001). *Vremya lichnosti i vremya zhizni [Personality time and life time]*. St. Petersburg [in Russian].
3. Miasoid, P. A. & Shatyрко, L. O. (Eds.). (2016). *Akademik V. A. Romenets: tvorchist i pratsi [Academic V. A. Romenets: creativity and work]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Ananєv, B. G. (1968). *Chelovek kak predmet poznaniya [Man as a subject of knowledge]*. Leningrad: LGU [in Russian].
5. Antsyferova, L. I. (1993). *Psihologiya povsednevnosti: zhiznennyi mir lichnosti i «tehniki» ee byitiya [The psychology of everyday life: the life world of the individual and the «techniques» of her being]*. *Psihologicheskii zhurnal – Psychological journal*. Vol. 14, 2, 3–16 [in Russian].
6. Berdyaev, N. A. (1993). *O naznacheni cheloveka [About the appointment of a person]*. Moscow: Progress [in Russian].
7. Ohienko, I. (Ed.). (2002). *Bibliia abo knyhy sviatoho pysma Staroho y Novoho Zapovitu [Bible or books of scripture of the Old and New Testaments]*. Kyiv: Ukrainske Bibliine Tovarystvo [in Ukrainian].
8. Veber, M. (1994). *Izbrannoe. Obraz obschestva [Favorites. The image of society]*. Moscow: Nauka [in Russian].
9. Furman, A. V. & Furman, O. I. & Shandruk, S. K. & Co (Eds.). (2019). *Vitakulturna metodolohiia: antolohiia. Do 25-richchia naukovoii shkoly profesora A. V. Furmana [Viticulturnal methodology: an anthology. To the 25th anniversary of professor A. V. Furman's Scientific School]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
10. Gegel, G. (1977). *Fenomenologiya duha. Entsiklopediya filosofskikh nauk [The phenomenology of the spirit. Encyclopedia of Philosophical Sciences]*. Vol. 3. Moscow [in Russian].
11. Gusserl, E. (1998). *Kartezianskie razmyishleniya [Cartesian reflections]*. Moscow [in Russian].
12. Gusserl, E. (1994). *Filosofiya kak strogaya nauka [Philosophy as a strict science]*. Novocherkassk [in Russian].
13. Zinchenko, V. P. (2001). *Vremya – deystvuyushee litso [Time is a character]*. *Voprosy psihologii – Psychological issues*, 6, 36–54 [in Russian].
14. Kapra, F. (1966). *Uroki mudrosti [Lessons of wisdom]*/ trans. from English. Moscow: Kiev [in Russian].
15. Kon, I. S. (1989). *Zhiznennyi put kak predmet mezhdistsiplinarnogo issledovaniya. Chelovek v sisteme nauk [Life path as a subject of interdisciplinary research. Man in the system of sciences]*. Moscow, 471–482 [in Russian].
16. Lypka, A. (2019). *Vidpovidalnist osobystosti v kontekstakh zhyttievoho shliakhu i sotsialnoho povsiakdennia: psykhologichnyi aspekt [Responsibility of the individual in the contexts of life and social life: the psychological aspect]*. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 74–82. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.01.074> [in Ukrainian].
17. Mayers, D. (1997). *Sotsialnaya psihologiya [Social psychology]*. St. Petersburg: Piter [in Russian].
18. Mamardashvili, M. K. (1995). *Lektsii o Pruste (psihologicheskaya topologiya puti) [Lectures about Proust (psychological topology of the path)]*. Moscow [in Russian].
19. Furman, A. V. & Furman, O. I. & Shandruk, S. K. & Co (2019). *Metodolohiia i psykholohiia humanitarnoho piznannia. Do 25-richchia naukovoii shkoly profesora A. V. Furmana [Methodology and psychology of humanitarian cognition. To the 25th anniversary of professor A. V. Furman's scientific school]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
20. Miasoid, P. (2021). *Kulturno-istorychna psykholohiia i tvorchist V.A. Romentsia. Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 12–73. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.02.012> [in Ukrainian].
21. Miasoid, P. A. (2016). *Psykholohichne piznannia: istoriia, lohika, psykholohiia [Psychological cognition: history, logic, psychology]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
22. Miasoid, P. (2021) *Teoriia v istorychnomu postupi psykhologichnoho piznannia [Theory in the historical progress of psychological cognition]*. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 36–65 DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.01.036> [in Ukrainian].
23. Kyrychuk, O. V. & Romenets, V. A. (Eds.). (2006). *Osnovy psykhologii [Fundamentals of psychology]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
24. Polunin, O. V. (2011). *Perezhyvannia liudynoiu plynu chasu: eksperymentalne doslidzhennia [Human experience over time: an experimental study]*. Kyiv: Hnozyz [in Ukrainian].
25. Prigozhin, I. (1991). *Filosofiya nestabilnosti [Philosophy of Instability]*. *Voprosy filosofii – Philosophy questions*, 6, 46–52 [in Russian].
26. Myasoid, P. A. & Furman, A. V. (Eds.). (2012). *Psykholohiia vchynku: Shliakhamy tvorchosti V.A. Romentsia [Psychology act: the way of creativity, of Romenets V. A.]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
27. Romenets, V. A. (2018). *Vykhovannia tvorchykh zdibnostei u studentiv [Education of creative abilities in students]*. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3–4, 178–223 [in Ukrainian].

28. Romenets, V. A. (1989). *Zhizn i smert v nauchnom i religioznom istolkovanii [Life and death in scientific and religious interpretation]*. Kiev: Zdorovje [in Russian].
29. Romenets, V. A. & Manokha, P. I. (2017). *Istoriia psikhologii XX stolittia [History of psychology of the twentieth century]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
30. Romenets, V. A. (2013). Predmet i pryntsypy istoriko-psikhologichnoho doslidzhennia [Subject and principles of historical and psychological research]. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 6–27 [in Ukrainian].
31. Rubinshteyn, S. L. (1973). *Problemyi obschey psihologii [Problems of general psychology]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
32. Rubinshteyn, S. L. (1973). *Chelovek i mir. Problemyi obschey psihologii [Man and the world. Problems of general psychology]*. Moscow, 255–385 [in Russian].
33. Sabadukha, V. O. (2019). *Metafizyka suspilnoho ta osobystisnoho buttia [Metaphysics of social and personal existence]*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
34. Tytarenko, T. M. (2003). *Zhyttievnyi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti [The life world of the individual: within and outside of everyday life]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
35. Fress, P. (1981). O psihologii buduschogo [About the psychology of the future]. *Psihologicheskii zhurnal – Psychological journal*. Vol. 2, 3, 48–54 [in Russian].
36. Furman, A. A. (2020). Metodolohiia psikhologichnoho piznannia smyslozhyttievoi sfery osobystosti [ethodology of psychological cognition of the meaning of life sphere of personality]. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 5–34 [in Ukrainian].
37. Furman, A. A. (2016). *Psikhologhiia osobystosti: tsinnisno-oriientsatsiinyi vymir [Personality psychology: value-orientation dimension]*. Odesa: ONPU; Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
38. Furman, A. A. (2017). *Psikhologhiia smylozhytievoho rozvytku osobystosti [Psychology of the meaning-life personality development]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
39. Furman, A. A. & Furman, A. V. (2018). Vchynkova buttievist osobystosti: vid kontseptu do metateorii [Actual being of personality: from concept to metatheory]. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1–2, 5–26. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.01.005> [in Ukrainian].
40. Furman, A. V. & Humeniuk, O. I. (2000, 2006). *Psikhologhiia Ya-kontseptsii [Psychology of self-concept]*. Lviv: Novyi Svit [in Ukrainian].
41. Furman, A. V. (2016). *Ideia i zmist profesiinoho metodologizatsii [The idea and content of professional methodologization]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
42. Furman, A. V. (2011). *Psikhokultura ukrainskoi mentalnosti [Psychoculture of the Ukrainian mentality]*. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
43. Furman, A. V. (2001). Ukrainska mentalnist ta yii kulturno-psikhologichni koordynaty [Ukrainian mentality and its cultural and psychological coordinates]. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 9–74 [in Ukrainian].
44. Furman, A. V. (2020). Teoretychna model osobystisnoho pryiniattia liudyny liudynoiu [Theoretical model of personal acceptance of man by man]. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 56–77 [in Ukrainian].
45. Furman, A. V. & Shandruk, S. K. (2013). Sotsiema yak evrystychnyi kontsept zahalnoi sotsiolohichnoi teorii [Sociema as a heuristic concept of general sociological theory]. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 57–74 [in Ukrainian].
46. Furman, O. (2019). Vzaiemosprychynennia paradyhm, stratehii, klasiv i metodiv sotsialno-psikhologichnoho vplyvu [Interaction of paradigms, strategies, classes and methods of socio-psychological influence]. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 44–65. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.02.044> [in Ukrainian].
47. Furman, O. (2015). Hromadianska vidpovidalnist osobystosti yak predmet psikhologichnoho doslidzhennia [Civic responsibility of the individual as a subject of psychological research]. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 65–91 [in Ukrainian].
48. Furman, O. (2017). Prostir i chas u psikhologichnomu dyskursi [Space and time in psychological discourse]. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 79–132. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2017.01.079> [in Ukrainian].
49. Furman (Humeniuk), O. I. (2008). *Teoriia i metodolohiia innovatsiino-psikhologichnoho klimatu zahalnoosvitnoho zakladu [Theory and methodology of innovation-psychological climate of the general educational institution]*. Yalta-Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
50. Furman, O. (2018). Ya-kontseptsiiia yak predmet bahatoaspektynoho teoretyzuvannia [Furman O. I-concept as a subject of multifaceted theorizing]. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1–2, 38–67. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.01.038> [in Ukrainian].
51. Tsukanov, B. I. (2000). *Vremya v psihike cheloveka [Time is in the human psyche]*. Odessa: Astroprint, [in Russian].
52. Furman, A. V. (2016). Volodymyr Romenets as Architect of methodology of humanitarian cognition. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 11–22 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

ФУРМАН Оксана Євстахіївна, ФУРМАН Анатолій Анатолійович, ДИКИЙ Ярослав Олегович.

Вчинок і подія як соціємна організованість життєвого шляху особистості.

Міждисциплінарне дослідження присвячене обґрунтуванню психосоціємного зв'язку подій у вчинково-ковітальному форматі життєвого шляху особистості. Об'єктом вивчення є принципи, форми, методи і засоби наукового пізнання і конструювання суспільного повсякдення особи як наступності соціальних ситуацій, учинків і подій, а його предметом – соцієма як відкрита феноменальна множинність і водночас як розрізнявальна одиниця плинної соціальної подієвості у вітакультурному часопросторі вчинково насиченого життєвого шляху особистості. У результаті фундаментально здійсненого пошуку доведено істинність базової гіпотези, що містить два взаємопов'язані твердження. Перше обстоєє логіко-

змістове узалежнення нормативно-методологічного характеру: в раціогуманітарній системі пізнання соціальна подія, як і безперервна ковітальна подієвість людського життя загалом, може бути адекватно пояснена та описана з допомогою *свідомісного концепту соцієма*, що характеризує ідеальну картину узмістовлення конкретної соціальної події як специфічної одиниці екзистенційної наявності соціального в житті людини, зорганізовує її сферний потік свідомості й уможлиблює *вчинкову присутність-самоздійснення* у ситуаційному плинні повсякдення як натхненної особистості. Зокрема, у цьому рефлексивно-теоретичному ракурсі опрацьовано такі *проблемні тематизми*, як життєвий світ особистості у феноменально-подієвому висвітленні, її життєвий шлях як наступність соціальних подій, що спричиняють персональні способи вчинення, а також простір і час як соціємні категорії та головні координати соціальної подієвості у проєкції на індивідуальні траєкторії життєвого шляху особи. Друге гіпотетичне твердження, що отримало аргументоване підтвердження, має дескриптивно-методологічне спрямування: у суспільному житті визначальна роль для сталого поступального розвитку особистості належить *соціємному зв'язку подій* від народження до зрілості, що зумовлює вчинково-подієву лінію її як актуального життєвого (самодіяльного) шляху, так і самісного зростання та психодуховного розвитку. Уконкретнення цього припущення стосується двох *авторських тематизмів*, а саме схарактеризування окремої ковітальної події як умови та етапу нарощування психічного потенціалу і здійснення особистістю соціально зорієнтованого вчинення та соціально-психологічне витлумачення вчинково-подієвої композиції освоєння нею навколишнього світу.

Ключові слова: соціальна подія, особистість, життєвий світ, ковітальність, часопростір, життєвий шлях особи, соцієма, концепт, свідомість, учинок, соціємний зв'язок подій, учинення, вчинок-подія, психокультурний розвиток.

ANNOTATION

Oksana FURMAN, Anatolii A. FURMAN, Yaroslav DYKYI.

Act and event as a sociemic organization of the personality's life path.

An interdisciplinary study is devoted to substantiating the psychosociemic connection of events in the action-covital format of a person's life path. *The object* of study are the principles, forms, methods and means of scientific

cognition and construction of person's social everyday life as a consequence of social situations, actions and events, and *its subject* – sociema as an open phenomenal plurality and at the same time as a distinguishing unit of fluid social eventfulness in the vitacultural time-space of the action-packed life path of personality. As a result of an implemented fundamental search, the truthfulness of the *basic hypothesis*, which contains two interrelated statements, is proved. The first advocates logical-semantic dependence of normative-methodological nature: in the rational-humanitarian system of cognition a social event, as well as continuous covital eventfulness of human life in general, can be adequately explained and described using a *conscious concept of sociema*, which characterizes the ideal picture of filling with the content a specific social event as a specific unit of the existential presence of the social in human life, organizes its spherical flow of consciousness and enables *the actionful presence-self-realization* in the situational flow of everyday life as an inspired personality. In particular, in this reflexive-theoretical perspective it has been processed such *problematic topics* as the person's life world in a phenomenal-eventful clarification, his life path as a sequence of social events that cause personal ways of deed, as well as space and time as sociemic categories and main coordinates of social eventfulness in the projection on the individual trajectories of a person's life path. The second hypothetical statement, which has received substantiated confirmation, has a descriptive-methodological direction: in social life the decisive role for sustainable progressive development of the personality belongs to *the sociemic connection of events* from birth to maturity, which determines its action-event line both as an actual life (self-active) path and self-growth and psycho-spiritual development. The specification of this assumption concerns two *author's themes*, namely the characterization of a separate covital event as a condition and stage of mental capacity building and implementation by a person the socially oriented action and socio-psychological interpretation of the action-eventful composition of his mastering the world.

Key words: social event, personality, life world, covitality, space-time, life path of a person, sociema, concept, consciousness, deed, sociemic connection of events, deed-event, psychocultural development.

Рецензенти:

д. психол. наук, проф. Віталій ПАНОК,
д. психол. наук, проф. Олексій ПОЛУНІН.

Надійшла до редакції 05.08.2021.

Підписана до друку 30.08.2021.

Бібліографічний опис для цитування:

Фурман О.Є., Фурман А.А., Дикий Я.О. Вчинок і подія як соціємна організованість життєвого шляху особистості. Психологія і суспільство. 2021. №2. С. 143–168. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.02.143>